

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ZAPADNOSLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOSTI
KATEDRA ZA ČEŠKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

MARIJA KANCIR

ČEŠKI JEZIČNI PURIZAM

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Petar Vuković, izv. prof.

Zagreb, veljače 2015.

Sadržaj

1.Uvod	4
2.„Purizam“	6
2.1. Objašnjenje pojma „purizam“	6
2.2. Standardni jezik	7
3.Proučavanje purizma	8
4.Tko su puristi?	11
5.Uzroci i funkcije purizma	12
5.1. Iracionalni motivi.....	12
5.2. Racionalni motivi.....	12
6.Vrste purizma	14
6.1. Uzroci korištenja stranih riječi u vlastitom jeziku	14
6.2. Vrste purizma prema Katičiću	15
6.3. Vrste purizma prema Thomasu.....	16
7.Razine jezičnog purizma	18
9.Purizam u slavenskim jezicima	22
10.Povijesni razvoj češkog jezika	23
11.Periodizacija češkog jezičnog purizma	25
11.1. Razdoblje Jana Husa	25
11.2. Razdoblje humanizma	27
11.2.1. Jan Blahoslav	27
11.3. Razdoblje isusovaca.....	30
11.3.1. Jří Konstanc	30
11.3.2. Matěj Václav Šteyer	31
11.4. Razdoblje baroka	33
11.4.1. Václav Jan Rosa.....	33
11.4.2. Jan Václav Pohl i Maximilián Václav Šimek	34
11.5. Razdoblje Josefa Dobrovskog	35
11.5.1. Prva faza narodnog preporoda	35
11.5.2. Josef Dobrovský	35

11.6. Razdoblje Josefa Jungmanna	37
11.6.1. Druga faza narodnog preporoda	37
11.6.2. Josef Jungmann.....	37
11.7. Razdoblje agresivnog purizma	39
11.7.2. Usporedba njemačkog i češkog purizma s kraja 19. stoljeća	39
11.8. Razdoblje Jana Gebauera.....	41
11.9. Razdoblje časopisa Naše řeč.....	42
11.9.1. Josef Zubatý.....	43
11.9.2. Václav Ertl.....	43
11.9.3. Jiří Haller	44
11.9.3.1. Haller i Praški lingvistički krug.....	45
11.10. Češki jezik i češki jezični purizam u razdobljima nakon Münchenskog sporazuma i nakon Drugog svjetskog rata	46
12. Zaključak	48
Literatura	50
Sažetak.....	53

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada je *Češki jezični purizam*, a zanimljiva je i s povijesnog i lingvističkog aspekta. Podijelila sam diplomski rad na dva velika dijela: u prvom ću dijelu pojasniti što je purizam i na što se taj pojam odnosi. Purizam u današnje vrijeme uglavnom ima negativne konotacije, iako je ideja purizma briga za jezik, tj. čuvanje jezika od pretjeranog unošenja stranih elemenata u jezik. U češkom se jeziku purizam često naziva i *brusičství*, što se odnosi na brušenje jezika do savršenstva, a postiže se odbacivanjem elemenata koji potječu iz stranih jezika. Purizam se veže isključivo uz standardizirane jezike, budući da se u dijalektima i nestandardiziranim jezicima ne može odrediti koji su elementi „strani“ i ne pripadaju u jezik. Iz tog ću se razloga kratko posvetiti i standardnim jezicima te pojasniti koje su njihove karakteristike i koje funkcije moraju ispunjavati. Kao sljedeći korak pojasnit ću kako se u lingvistici razvijalo proučavanje purizma kojim su se bavile četiri lingvističke škole, odnosno pravca. Pogledi škola na purizam su se razlikovali s obzirom na njihovo shvaćanje razvoja jezika pa su tako neke od škola smatrale da se u jezik i njegov razvoj ne bi smjelo zadirati, dok su druge standardni jezik doživljavale kao umjetnu tvorevinu koja ima određenu društvenu svrhu. Nadalje, u prvom dijelu ovog diplomskog rada bavit ću se i samim „njegovateljima“ jezika, odnosno puristima i razlozima zašto ih se tako naziva, odnosno njihovom ulogom pri „čišćenju“ jezika od neželjenih elemenata. U sljedećem ću poglavlju pojasniti zašto nastaje purizam te se osvrnuti na vrste purizma prema Thomasu (1991) i Katičiću (1992). S obzirom da je poznato da se purizam može pojavljivati na više jezičnih razina, ukratko ću pojasniti na što se purizam na svakoj razini odnosi, a kao zaključak ove velike cjeline opisat ću tijek procesa jezične purifikacije.

U drugom ću se dijelu diplomskog rada, nakon što ukratko objasnim razvoj češkog jezika kroz povijest, koncentrirati na pojavu i razvoj purizma u češkom jeziku. Najpoznatiju podjelu češkog jezičnog purizma napravio je češki lingvist i profesor Miloš Weingart, koji razlikuje 9 razdoblja jezičnog purizma, počevši od Jana Husa pa do časopisa *Naše řeč*. Budući da se Weingartova podjela odnosi na razdoblje do početka Drugog svjetskog rata, s vremenom je nastala potreba doraditi je, čime se pozabavio lingvist Milan Jelínek, koji je, između ostalog, nadodao dva razdoblja koja se odnose na vrijeme nakon 1938. i nakon 1945. godine.

Cilj ovog diplomskog rada jest pojasniti što obuhvaća pojam purizam te dati jasnu sliku o razvoju jezičnog purizma u češkom jeziku. Željela bih objasniti kad je purizam bio na vrhuncu, a kad je bio umjerenijeg karaktera te navesti tko su bili najznačajniji češki puristi, kakvi su bili njihovi stavovi prema jeziku i purizmu te koja su bila najpoznatija i najznačajnija djela te tematike.

2. „Purizam“

2.1. Objašnjenje pojma „purizam“

Pojam *purizam* dolazi od latinske riječi *purus*, koja znači čist. Radi se o pojmu koji se upotrebljava prije svega u lingvistici, a odnosi se na tzv. „čistoću“ pisanog jezika, odnosno na uklanjanje određenih „nečistih“ i stoga neželjenih elemenata iz nekog standardiziranog jezika, što se često povezuje s ideologijom. Postoji mnogo različitih definicija ovog pojma na temelju kojih možemo posvjedočiti promjeni perspektive s obzirom na razvoj purizma:

„purizam (od lat. *purus* čist), nastojanje da se iz književnog jezika ukloni sve što narušava njegovu čistoću. To su u prvom redu nepotrebne tuđice, zatim barbarizmi, dijalektizmi, provincijalizmi, pogrešni oblici i sl. Zbog prerevnih jezičnih čistunaca koji su pod svaku cijenu nastojali da iz jezika uklone sve tuđice, p. je katkada doveden u krajnost i zbog toga se često smatra negativnom pojavom.“ (Babić 1966, 208)

„purizam (od lat. *purus*: čist) (čistunstvo): 1. U jezikoslovlju skrb o vlastitom jeziku opiranjem pretjeranom unosu stranih jezičnih elemenata. Kao oblik jezične kulture prisutan je u svim jezicima, samo je različite jačine, što ovisi i o pov. čimbenicima. Ako je isključiv, ograničava spontanu uporabu jezika, a ako je umjeren, potiče jezičnu kreativnost. (...) Provodio se stvaranjem novotvorenica i prevedenica, prilagodbom posuđenica i posuđivanjem iz ukupnog korpusa hrv. jezika.“ (Hrvatska enciklopedija, 106)

„purizam (lat.). LINGV Jezično čistunstvo, težnja da se standardni i književni jezik očuva netaknutim od utjecaja koji se drže tuđima i lošima.“ (Hrvatski opći leksikon, 810)

Budući da se jezik smatra simbolom svakog nacionalnog identiteta, purifikaciju jezika možemo protumačiti kao pokušaj da se nacionalni identitet obrani od stranih utjecaja koji bi mogli ugroziti osjećaj samostalnosti pripadnika nekog naroda. Purizam je dio jezične kulture koja se odnosi na brigu o standardiziranom jeziku, a pomoću koje se nastoji doći do saznanja o nastanku i razvoju jezika. Jezična se kultura može ostvarivati na tri načina: pisanjem lingvističkih radova na tu temu, književnom praksom i poučavanjem o jezičnoj kulturi u školama. (Mićanović 2006, 32) S nestandardnim jezikom se povezuje kultura govora, budući da se pojam „govor“ odnosi na sam čin komunikacije kojoj služi i nestandardizirani jezik, koji može sadržavati elemente poput vulgarizama ili žargonizama. (Thomas 1991, 1) Iako su prema Kapoviću (2013) svi oblici koji se pojavljuju u komunikaciji pravilni, postoji potreba iz tzv. standardiziranih jezika, tj. jezika koji su umjetno stvoreni kako bi ispunili određenu ulogu, najčešće funkciju službenog jezika, ukloniti sve „nepravilne“ elemente.

2.2. Standardni jezik

Purizam je, kako je već navedeno, pojava koja se javlja u standardiziranim jezicima. Glavna karakteristika standardiziranih jezika jest da su standardizirani jezici normirani, odnosno sadrže eksplicitna pravila koja se tiču svih sfera jezika, bilo njegova leksika, morfologije, fonologije itd. Mićanović (2006) je u svom djelu prikupio nekoliko definicija standardnog jezika na temelju kojih možemo zaključiti da standardni jezik nastaje na većim područjima, uglavnom državnom teritorijima, kako bi ispunio svoju funkciju prenošenja informacija, tj. omogućio komunikaciju svim govornicima tog jezika. Nadalje, standardni jezik s jedne strane ujedinjuje svoje govornike unatoč dijalektalnim razlikama, dok s druge strane služi i odvajanju od ostalih jezičnih zajednica. Osim komunikacijske funkcije jezika, on ima i onu simboličku: pomoću jezika se njegovi govornici identificiraju sa svojom nacijom i kulturom i učvršćuju svoj narodni identitet.

Katičić u svom djelu *Hrvatski jezični standard* navodi sljedeću Brozovićeovu definiciju standardnog jezika: „Bitno je za definiciju standardnog jezika da je on autonoman vid jezika, uvijek normiran i funkcionalno polivalentan, koji nastaje pošto se jedna etnička ili nacionalna formacija, uključivši se u internacionalnu civilizaciju, počne u njoj služiti svojim idiomom, koji je dotad funkcionirao samo za potrebe etničke civilizacije“. (Katičić 2004, 8) Prema definiciji standardni jezik nije jedan od dijalekata, već je novoformirani jezik koji svi njegovi govornici moraju učiti. Normiranost jezika ne znači nužno priručnike i gramatike, već se može odnositi i na uporabnu normu. Nadalje, jezik mora biti upotrebljiv za različite svrhe, neovisno o prilici. Nakon što se manje etničke zajednice afirmiraju kao nacije, jezik koji one koriste, a koji je normiran, polivalentan i autonoman, pretvara se u standardni jezik te nacije.

3. Proučavanje purizma

Pojava purističkih tendencija u jeziku se počela intenzivno proučavati u zadnjim desetljećima 19. stoljeća, a nastavlja se do danas. U počecima istraživanja purizma prednjačili su njemački lingvisti, a purizam se proučavalo „subjektivno“, odnosno longitudinalnim istraživanjima jednog jezika. Prema Thomasu (1991, 13) osoba koja proučava vlastiti jezik s jedne strane ima bolje znanje tog jezika, no s druge strane nije u stanju objektivno gledati na dio svoje kulture. Subjektivnost jača ako je jezik usko vezan s ideologijom nacionalizma, pri čemu purizam djeluje kao sredstvo jačanja nacionalnog identiteta.

Hrvatski lingvist Mate Kapović na temelju hrvatskog jezika purizam naziva desnim političkim projektom, što neminovno znači da je purizam od jedne političke opcije bio dobro prihvaćen, dok je od druge purizam odbijen i ismijan. (Kapović 2013, 392) Purizam se može upotrebljavati kao sredstvo dokazivanja čistoće neke kulture: čistoća u jeziku ukazuje na jakost i čvrstoću naroda. Moć određivanja pravilnih ili nepravilnih jezičnih elemenata sa sobom donosi određeni ugled u društvu. U skladu s time, neprihvatanje gramatičkih normi može se protumačiti kao neprihvatanje obrasca ponašanja, pa gotovo i kao „kriminalno“. (Mićanović, 2006)

S vremenom je došlo do promjena u proučavanju purizma te se od tridesetih godina 20. stoljeća proučavani jezik i pojave u njemu uspoređuju s drugim standardiziranim jezicima kako bi se lakše došlo do uzroka pojave purizma te do njegovih općih karakteristika.

Thomas (1991, 3) proučavanje jezičnog purizma povezuje sa četiri lingvističke škole, tj. četiri različita pravca koji su međusobno utjecali jedni na druge: historicizam, deskriptivizam, funkcionalizam i socio-lingvistički empirizam.

Historicizam je lingvistički pokret koji se razvio krajem 19. stoljeća, a čiji su pripadnici bili članovi lingvističke škole iz Leipziga ujedinjeni pod zajedničkim nazivom „Junggrammatiker“, odnosno mladogramatičari ili neogramatičari. Historicizam se usmjerava na povijesni razvoj jezika, odnosno na njegovu genezu i podrijetlo jezičnih sredstava. Razvoj jezika su smatrali organskim procesom, a standardizirane jezike umjetnim tvorevinama. Mladogramatičari smatraju da „pravi“ jezik nije onaj standardiziran normama, već onaj koji nije

namjerno „pročišćen“ djelovanjem pojedinaca, razvija se slobodno i nesputano i kao takav koristi u svakodnevnoj komunikaciji, najčešće među najnižim slojevima društva.

Drugi se pravac naziva deskriptivizam zbog njegova nastojanja da „opíše“ jezik, što je prije svega sinkronijski pristup, odnosno temelji se na stanju jezika u jednom danom trenutku. Intervencije u jeziku su smatrali nepoželjnima budući da one otežavaju istraživanje jezika. Deskriptivni lingvisti opisuju jezik, ali ga u tom procesu ne dijele na dobre i loše elemente, jer smatraju da ta podjela nije primjenjiva na jezik. Jezik se razvija prema svojim unutarnjim zakonima i isključivo na bolje. (Mićanović, 2006) Purizam se smatra pokušajem da se u jeziku spriječi upotreba neologizama ili posuđenica iz drugih jezika te odmak od ustaljenih gramatičkih normi.

Funkcionalizam je pravac u lingvistici koji se bazira na jeziku kao sistemu koji služi određenoj svrsi. Glavni predstavnici ovog pravca bili su članovi Praške lingvističke škole, koja je s djelovanjem počela početkom 20. stoljeća, a čiji su najistaknutiji članovi bili Roman Jakobson, Nikolaj Trubeckoj te Česi Vilém Mathesius i Bohuslav Havránek. Članovi Praške lingvističke škole su smatrali da su se puristi pretjerano usredotočili na nastojanje da „zaštite“ jezik od neželjenih elemenata, pri čemu nisu u obzir uzeli uzroke i način upotrebe stranih riječi. Purizam bi prema Praškoj školi trebao služiti kodifikaciji i kultivaciji jezika s obzirom na tzv. „idealni model jezika“, pri čemu se kultivacija jezika odnosi na sve djelatnosti kojima se pokušava etablirati i ojačati postojeći jezični sistem. Standardni jezici se temelje na 4 principa, odnosno elastičnosti, stabilnosti, prestižu i polivalentnosti, koje možemo protumačiti kao potrebu da jezični standard bude autonoman i da na njega nije lako utjecati, ali da je istovremeno prilagodljiv i upotrebljiv u različitim prilikama i različitim medijima. (Mićanović, 2006)

Posljednji i najmoderniji lingvistički pravac je sociolingvistički empirizam, čiji su predstavnici, osim funkcionalnosti jezika, u obzir uzeli i sociološke faktore koji imaju utjecaj kako na stvaranje jezika, tako i na njegovu upotrebu kao sredstvo komunikacije. Purizam se, dakle, shvaća kao svrsishodan element planiranja jezika s obzirom na situacije u kojima se on koristi te je protumačen kao način kultivacije i planiranja jezika, čiji je cilj čuvanje jezika od stranog utjecaja. Sociolingvisti jezik ne smatraju prirodnim organizmom na čiji razvoj se ne bi trebalo utjecati i koji se razvija svojim vlastitim unaprijed određenim tijekom, već je za njih jezik „[...]društvena institucija, on je nehomogen, i objekt i sredstvo društvenog razračunavanja; moć

određuje što vrijedi kao ispravan jezik, sa svim posljedicama koje to ima za one koji su bez moći; ljudi su uvijek pravili i mijenjali jezik; tako je, kao svako ljudsko djelo, i on podvrgnut prosuđivanju s funkcionalnoga i etičkoga gledišta.“ (Mićanović 2006, 37) S obzirom da se jezik smatra jednim od najboljih simbola kulture i da nastaje unutar određenog društvenog konteksta, s obzirom na razlike u kulturama, razlikuju se i pogledi na jezičnu kulturu, odnosno na „ponašanje, stavove, stereotipe, načine razmišljanja o jeziku, religijske i povijesne okolnosti vezane uz pojedine jezike“. (Schiffman 1996, u: Mićanović 2006)

Kada se stajališta i ideje lingvističkih škola spoje u jedno, prema Thomasu dobivamo sljedeću definiciju:

„Purizam je izraz želje jezične zajednice (ili nekog njezina dijela) da sačuva jezični oblik, ili da ga ukloni, da se navodne strane elemente ili druge elemente smatra nepoželjnim (uključujući one koji potječu iz dijalekata, sociolekata i stilova istog jezika). Može biti usmjeren na sve lingvističke razine, ali uglavnom je usmjeren na rječnik. Purizam je prije svega vid kodifikacije, kultiviranja i planiranja standardnih jezika“ (Mićanović 2006, 41).¹

---

¹„Purism is the manifestation of a desire on the part of a speech community (or some section of it) to preserve a language from, or rid it of, putative foreign elements or other elements held to be undesirable (including those originating in dialects, sociolects and styles of the same language). It may be directed at all linguistic levels but primarily the lexicon. Above all, purism is an aspect of the codification, cultivation and planning of standard languages.“(Thomas 1991, 12)

4. Tko su puristi?

S obzirom na to da se na purizam u većini slučajeva gleda kao na brigu o jeziku, puriste možemo doživljavati kao „njegovatelje“ nekog jezika, čija je uloga održavati brigu o jeziku, paziti na potencijalne loše utjecaje na jezik, te brinuti se da se jezik donekle kontrolirano mijenja. Thomas (1991) navodi da se puriste uspoređivalo s nekolicinom drugih zanimanja: mlinar, vrtlar, metalurg, brusitelj, liječnik, genealog i svećenik. Navedena zanimanja imaju jednu zajedničku crtu, a to je odvajanje dobrog od lošeg, razvrstavanje dobrih dijelova i uklanjanje loših, kao i rad na poboljšavanju postojećeg stanja. Budući da se prilikom proučavanja purizma, prije svega kod historicizma, velika važnost pridavala etimologiji jezika, nije neobično što se puriste uspoređivalo i s genealogima. Za nas je od posebne važnosti usporedba s brusiteljem (*brusič*), budući da potječe s češkog govornog područja. Pojam je nastao 1674. godine, a uveo ga je češki gramatičar Jiří Konstanc jer je prilikom analize češkog jezika došao do zaključka da se jezik ne nalazi u dobrom stanju te da bi ga trebalo „izbrusiti“, odnosno izoštriti, čime bi se ojačale njegove dobre strane i eliminirale loše.

Bez obzira na usporedbe kojima se objašnjava uloga purista, nigdje se ne pojašnjava kako raspoznati koji su elementi jezika dobri, a koji loši te što se u jeziku treba poticati, a što ne bi trebalo koristiti. Jedino se u slučaju genealoga može zaključiti da bi puristi odluke trebali donositi na temelju podrijetla riječi. Na temelju navedenih usporedbi, Thomas (1991, 24) puriste definira kao osobe koje u jeziku mogu prepoznati poželjne i nepoželjne elemente te koje se, motivirane željom da povećaju prestiž i dobrobit jezika, trude ukloniti te nepoželjne elemente iz jezika.

5. Uzroci i funkcije purizma

Daneš (1982, u: Thomas, 1991) navodi da uplitanje u jezik može biti uzrokovano racionalnim ili iracionalnim motivima te u lingvistici razlikuje 4 takva motiva: instrumentalan, afektivan, etički i tradicionalan. Pritom se etički i instrumentalni motivi svrstavaju u racionalne, dok se tradicionalni i afektivni svrstavaju u iracionalne, a najčešće ih se povezuje s purizmom.

5.1. Iracionalni motivi

Kad se govori o iracionalnim motivima purizma, na prvom se mjestu nalazi onaj povezan s nacionalnošću. Jezik se smatra simbolom kulture, upotreba jezika samim time označava identifikaciju s tom istom kulturom. Ukoliko se neki narod osjeća ugroženo ili pod prijetnjom od strane drugog naroda, pojavljuje se potreba za jačanjem njegove homogenosti i potpunosti, što se iskazuje izbacivanjem elemenata koji nisu dovoljno prestižni ili koji stvaraju prijetnju. Upravo se iz tog razloga purizam u većini slučajeva povezuje s negativnim nacionalizmom. U tom slučaju vlastiti jezik postaje statusnim simbolom i pretvara se u vlasništvo elite, te se njime izražava ponos i pripadnost kulturi.

Osim pripadnosti vlastitoj kulturi, purističkim se djelovanjem ističe i njena superiornost nad ostalim, nedovoljno vrijednim kulturama. Mićanović (2006, 43) navodi Havránekov citat prema kojem su nacionalni jezici „koji nikad nisu bili ugroženi u pogledu samostalnosti – uvijek skloniji međunarodnim leksičkim elementima nego jezici onih naroda koji su bivali u situacijama da se bore za svoju egzistenciju, za svoj samostalni jezik“. Upravo se iz tog razloga purizam nije održao u jezicima poput engleskog, dok je u češkom ili hrvatskom jeziku igrao veliku ulogu. To također znači da narodi koji nisu bili okupirani i doživjeli da se nad njima iskazuje nadmoć nemaju razloga odbijati nešto „strano“, dok je kod drugih razloga razumljiva opreznost u tome.

5.2. Racionalni motivi

Za razliku od iracionalnog, racionalno motiviran purizam ne bi trebao biti potaknut subjektivnošću purista ili nacije, već bi trebao imati logične i objektivne uzroke. Thomas (1991) kao racionalne uzroke purizma navodi strukturu danog standardiziranog jezika. Prema tom je kriteriju iz jezika lakše izbaciti elemente koji se u jezik „ne uklapaju“ nego ih prilagoditi.

Kao jedan od motiva navodi se i „razumljivost“ jezika, prema čemu bi jezik trebao sadržavati samo one elemente koji su razumljivi svim njegovim govornicima. Puristi su takvim elementima smatrali onaj leksik koji se temelji na etimologiji danog jezika budući da je on razumljiviji širim masama od onog utemeljenog na internacionalizmima.

Iako se ova dva faktora navode kao racionalni uzroci purizma, oni se mogu dovesti u direktnu vezu s onim iracionalnima, povezanima s nacionalizmom. No ukoliko se purizam uistinu temelji na brizi za očuvanjem jezika kao sredstva komunikacije među njegovim govornicima, govorimo o jezičnoj funkciji solidarnosti. Funkcija solidarnosti se odnosi na čvrstu vezu između govornika nekog jezika do koje se dolazi homogenošću jezika. Solidarnost se također odnosi i na vezu između starijih i mlađih govornika jezika, kao i na dijalektalne elemente jezika. Cilj jezične solidarnosti je omogućiti svim govornicima nekog jezika da međusobno komuniciraju i razumiju se.

Osim funkcije solidarnosti, racionalnim se uzrokom purizma smatra i njegova funkcija separacije. Separacija se odnosi na očuvanje koda standardiziranog jezika kako ne bi došlo do preklapanja u srodnim jezicima te kako bi jezik zadržao svoju autonomiju i ne bi, kao posljedica prihvatanja tuđica i neologizama, izgubio vlastiti identitet. U usporedbi s funkcijom solidarnosti, koja omogućava komunikaciju, funkcija separacije se može objasniti kao onemogućavanje komunikacije među onima koji nisu članovi neke jezične zajednice.

Kao posljednji se racionalni uzrok navodi prestiž jezika, pri čemu se misli na utjecaj koji strani elementi imaju na mijenjanje i prilagođavanje normi u nekom jeziku. Iako je jedno od glavnih svojstava jezika njegova elastičnost, jezik ne bi trebao biti lako podložan utjecajima. S obzirom na prestiž jezika također se postavlja pitanje koliko prisutnost nekih stranih elemenata odgovara stilovima vlastitog jezika, tj. jesu li oni prikladni za taj jezik. Ukoliko u standardiziranom jeziku u određenom trenutku prevladaju strani elementi, on počinje gubiti svoj prestiž koji može vratiti jedino purističkim djelovanjem.

6. Vrste purizma

6.1. Uzroci korištenja stranih riječi u vlastitom jeziku

Prije no što objasnimo kakve vrste jezičnog purizma postoje, potrebno je odgovoriti na pitanje iz kojeg se razloga jezični elementi stranog podrijetla pojavljuju u drugim jezicima. Haller (1931, 43) u svom članku, u kojem se bavi ispravnošću jezika, navodi nekoliko razloga za uvođenje ili tvorbu novih riječi:

Kao prvi se razlog navode nove, dosad neviđene pojave ili pojmovi koje je potrebno imenovati. Haller pritom razlikuje riječi koje su stranog podrijetla, ali su na morfološkoj ili fonološkoj razini prilagođene domaćem jeziku (npr. *filmování, teoretický*), riječi domaćeg podrijetla čiji je izraz u duhu domaćeg jezika, a koje služe kao ekvivalenti za strane izraze te riječi tvorene prema stranim uzorima koje nisu prilagođene domaćem jeziku.

Drugi se razlog povezuje s razvojem društva i mišljenja, što automatski utječe i na promjene u jeziku, odnosno na razvoj novih riječi, kao i novih oblika tvorbe riječi ili rečenica. Haller navodi da je vrlo zahtjevno „ispravno“ tvoriti neologizme jer bi oni trebali na svim razinama, ne samo semantičkoj, odgovarati duhu jezika kako bi se mogli dobro uklopiti u već postojeći jezični materijal.

Na tvorbu novih riječi utječe i prirodna potreba ljudi da se što točnije i preciznije izražavaju, s čime je povezano i mijenjanje, odnosno slabljenje značenja već postojećih riječi, zbog čega njihova upotreba više nije prikladna u svim situacijama u kojima su se te riječi ranije koristile.

Kao posljednji razlog za nastajanje novih riječi Haller (1931) navodi i neizbježno ispreplitanje jezika te utjecaj koji jedan jezik može imati na drugi. Kao jedan od primjera možemo navesti povijesnu povezanost njemačkog i češkog jezika, koja je prouzročila česta preuzimanja riječi ili načina tvorbe riječi iz jednog jezika u drugi.

6.2. Vrste purizma prema Katičiću

S obzirom na različite lingviste i lingvističke pravce koji su se bavili proučavanjem purizma, postoje i različite podjele tipova purizma. Radoslav Katičić (1992, 55) purizam smatra neizostavnim dijelom izgradnje svakog jezičnog standarda, no način na koji se prema njemu odnosimo ovisi o svakom pojedinom narodu i jezičnoj kulturi tog naroda. Katičić navodi da je svaki jezik sam po sebi purističan, odnosno da govornici svakog jezika već spontano znaju koji mu elementi pripadaju, a koji ne te ga u skladu s time i koriste. Govornici jezika sami određuju sadržaj koji će iskomunicirati kao i način na koji će to učiniti. Taj spontani purizam uvelike ovisi o tome u kojoj se mjeri osjećamo dijelom kulture kojoj neki jezik pripada. Prema Katičiću kultura svakog naroda je usko povezana s uvođenjem reda i suvislosti pa se stoga jezična kultura, koja je dio kulture naroda, može protumačiti kao uvođenje reda u jezik.

S druge strane, postoji i nespontani, odnosno dogmatski purizam, koji se najčešće smatra nezdravim i pretjeranim, iako i on ima svoje koristi. S obzirom na to da se takav tip purizma najčešće pojavljuje u vremenima kad se neka kultura osjeća ugroženo od druge, pripadnici „inferiornije“ kulture, koristeći jezični purizam, iskazuju otpor „superiornijoj“ kulturi, čime indirektno jača osjećaj zajedništva i pripadnosti. Kao primjer dogmatskog purizma mogli bismo navesti jezični purizam u hrvatskom jeziku za vrijeme okupacije od drugih naroda. Dogmatski se purizam odnosi na eliminaciju stranih elemenata iz jezika, čime govornici tog jezika izražavaju svoju jezičnu moć nad pripadnicima ostalih kultura. Ta se eliminacija ili, kako je Katičić naziva, „diskvalifikacija“, odvija svjesno i planirano, pri čemu se iz korpusa jezika odbacuje sve što se ne smatra dovoljno vrijednim tog jezika. Kao što je već navedeno, kriteriji po kojima se to radi su nejasni tako da ono što se eliminira često ovisi o preferencijama purista. Dogmatski je purizam neosjetljiv na potrebe jezika, odnosno njegovih govornika i strogo slijedi svoja načela, bez obzira na to donose li ona štetu samom jeziku.

Purizam se kao takav povezuje s prestižem jezika i iz njega se izbacuju oni elementi koji ne odgovaraju tom prestižu. S obzirom na to, Katičić ističe još jedan tip purističkog djelovanja, a to je prihvaćanje tuđica i elemenata iz drugih jezika, ukoliko ti jezici u danom momentu uživaju određeni ugled i prestiž. U slučaju takva purizma prihvaćaju se prije svega riječi koje znače napredak i modernu frazeologiju velikih svjetskih jezika, dok se u vlastitom jeziku koristi najuobičajeniji vokabular. (Katičić 1992, 59)

6.3. Vrste purizma prema Thomasu

Kao jedan od glavnih problema pri proučavanju jezičnog purizma Thomas (1991, 76) navodi nedostatak službene tipologije te predlaže vlastitu kategorizaciju purizma koja se temelji na „orijentaciji purističkog djelovanja“. Thomas razlikuje sedam vrsta purizma: arhaizirajući, etnografski, elitistički, reformni, zaigrani i ksenofobni purizam te antipurizam.

Arhaizirajući purizam se odnosi na pokušaje purista da ožive i vrate u upotrebu jezični materijal koji je zastario te se više ne koristi. Takav se tip purizma izražava iznimnim poštovanjem jezika i književnih uzora iz prošlosti te zatvorenim stavom po pitanju inovacija ili neologizama u jeziku.

Zastupnici etnografskog purizma jezik dijalekata ili manjih područja smatraju čistim od standardnog jezika jer na njemu nisu izvršene nikakve „neprirodne“ promjene. Iz tog su se razloga etnografski motivirani puristi često okretali narodnoj književnosti kao uzoru za puristička djelovanja.

Elitistički purizam se može protumačiti kao suprotnost etnografskom budući da je za njega karakterističan negativan stav prema dijalektima i supstandardnim jezicima. Thomas (1991) navodi da se elitistički purizam najčešće uspoređivao s jezikom sudstva, međutim važno je napomenuti da većina standardnih jezika u sebi sadrži dozu elitističkog purizma koja povećava osjećaj prestiža.

Kao što mu naziv govori, reformni se purizam neizbježno povezuje s pokušajima obnove i reforme jezika te se smatra ključnom sastavnicom prilikom oblikovanja standardnih jezika. Prema Thomasu je (1991) pri procesu standardizacije jezika najprije potrebno pomiriti se s promjenama koje su se dogodile u jeziku kako bi se moglo nastaviti s njegovim oblikovanjem.

Zaigrani je purizam specifičan po svojoj motiviranosti: cilj takva purizma nije očuvanje ili poboljšanje jezika, već zabava ili izazivanje šoka. Uglavnom je rezultat rada jedne osobe, a bio je posebno razvijen u baroknom razdoblju kad su, između ostalog i u češkom jeziku, nastajali brojni neologizmi koje se smatralo grotesknima i neukusnima.

Ksenofobni purizam se odnosi na radikalnu vrstu purizma za koju je karakteristično potpuno odbijanje svih stranih jezičnih elemenata, bez obzira na to o kojim se elementima i jezicima radilo, kao i uzrocima njihova uvođenja u jezik.

Kao posljednja vrsta purizma naveden je antipurizam, tip purizma koji se prvenstveno odnosi na rezultate purističkog djelovanja. Antipurizmom se može pozitivno ili negativno utjecati na vrednovanje rezultata purizma te umanjiti njegov učinak. (Thomas 1991, 81)

7. Razine jezičnog purizma

Pojam „purizam“ se u lingvistici odnosi na brigu za jezik i dio je kodifikacije i planiranja jezika. Briga za jezik se postiže očuvanjem elemenata koji su prestižni i čisti te izbacivanjem onih koji to nisu. Strane jezične elemente možemo pronaći na svim jezičnim razinama, dakle, jezični se purizam također može odnositi na sve jezične razine (Thomas 1991, 62):

a) Fonološka razina – purizam na ovoj razini jezika je rijetka pojava, a odnosi se na izgovaranje stranih glasova u skladu s njihovim podrijetlom.

b) Morfološka razina – ovaj se tip purizma tiče prvenstveno flektivnih jezika, što uključuje i češki, a odnosi se na prihvaćanje ili odbijanje tipova deklinacije i konjugacije stranog podrijetla, morfološkog sustava dijalekata ili ranijih faza jezika. Purizam koji se odnosi na načine derivacije riječi pomoću stranih morfema je relativno široko rasprostranjen, a pojavljivao se i u češkom jeziku. U slučaju češkog jezika se purizam na morfološkoj razini povezuje prvenstveno s pokušajima očuvanja morfologije 16. stoljeća, odnosno zlatnog razdoblja češkog jezika, ali i s odbijanjem načina tvorbe riječi čiji su uzori bili u njemačkom jeziku (npr. pomoću određenih sufiksa ili prefiksa).

c) Sintaktička razina – purizam se odnosi na odbijanje strukture rečenice koja potječe iz nekog drugog jezika. Purizam na razini sintakse vrlo je karakterističan za češki jezik te je bio temom čestih polemika između čeških purista i Praškog lingvističkog kruga zbog velikog utjecaja njemačke sintakse na češku.

d) Frazeološka razina - purizam se odnosi na izbjegavanje posuđenica iz drugih jezika ili tvorbu frazema prema stranim uzorima. Purizam na frazeološkoj razini mogao bi se povezati s onim na leksičko-semantičkoj, budući da leksička razina jezika obuhvaća i frazeološku.

e) Ortografska razina – purizam na ovoj razini se odnosi na različite načine zapisivanja grafema domaćeg i stranog podrijetla. U njemačkom su se jeziku riječi domaćeg podrijetla zapisivale goticom, dok su se one stranog podrijetla zapisivale latinicom. Purističkim djelovanjem na ortografskoj razini omogućuje se naglašavanje, odnosno izdvajanje riječi domaćeg podrijetla od onih stranog podrijetla. Ortografski se purizam često povezuje s tradicionalnim purističkim stavovima, kao što su oni čeških *brusiča*. (Thomas 1991, 66)

f) Thomas (1991, 67) navodi da se puristi pri odabiru svojih „meta“ koncentriraju na elemente koji bi najviše mogli ugroziti homogenost, autonomiju ili prestiž nekog jezičnog sustava. Tradicionalno se takvi elementi uglavnom povezuju s leksičko-semantičkom razinom jezika, pri čemu se purizam uglavnom odnosi na posuđenice, kalkove i internacionalizme. Ovaj se tip purizma može odnositi i na elemente iz vlastitog jezika, pogotovo iz dijalekata ili supstandardnih jezika, kao i na uvođenje i korištenje neologizama ili profesionalizama.

Na odabir meta jezičnog purizma na leksičko-semantičkoj razini utječu brojni faktori (Thomas 1991, 68): u slučaju posuđenica u obzir se uzima potječu li one iz susjednih jezika, postoje li za njih odgovarajući ekvivalenti u vlastitom jeziku, jesu li njihovi fonološki i morfološki sustavi dobro integrirani u drugi jezik te jesu li same posuđenice već dobro prihvaćene, odnosno koriste li se često u drugom jeziku.

Iako je purizam u području internacionalizama relativno rijedak, njegova je pojava uglavnom motivirana osjećajem ugroženosti od nekog drugog naroda koji se smatra „superiornijim“ ili razvijenijim, kao i mišljenjem da bi svaki razvijeni jezik trebao imati i razvijenu terminologiju.

Kao što je to bio primjer s češkim i njemačkim jezikom, kalkovi često nisu bili smatrani direktnom prijetnjom jeziku, iako su i prividne posuđenice iz tog jezika bile žestoko odbijane. S druge strane, neki su kalkove smatrali opasnijima nego posuđenice jer njihovo nastajanje utječe i na druge razine jezika poput sintakse, frazeologije i semantike. Thomas (1991, 71) navodi da je među takve kritičare spadao i Josef Dobrovský, koji je smatrao da integracija kalkova može imati opasne posljedice za razvoj češkog jezika.

Iako mnoštvo neologizama i razvijeni dijalekti ukazuju na raznolikost i bogatstvo jezika, postoje puristi koji se protive njihovom stvaranju i upotrebi u standardnom jeziku. Sposobnost jezika da tvori neologizme je poželjna karakteristika, no isključivo ukoliko su novonastali neologizmi gramatički i semantički u duhu jezika. Za razliku od neologizama, dijalektalizme se gotovo uvijek smatralo nedostojnima i nedovoljno prestižnima da bi ih se upotrebljavalo u standardnom jeziku, iako raznolikost dijalekata ukazuje na bogatstvo jezika i njihovom bi se upotrebom moglo spriječiti pretjerano korištenje stranih riječi ili neologizama.

8. Proces jezične purifikacije

Proces jezične purifikacije prema Wexlerovoj podjeli koju navodi Thomas (1991, 84) ima 8 stupnjeva, odnosno aktivnosti:

1. Prvi se stupanj odnosi na prepoznavanje potrebe za jezičnom purifikacijom i smatra se temeljem samog procesa purifikacije. Za ovaj je stupanj važno mišljenje čitave jezične zajednice, odnosno odobravaju li ili negiraju njeni članovi potrebu za jezičnim purizmom. Kako bi se svijest o toj potrebi proširila, nužna je učinkovita javna propaganda kojom se ističu „opasnosti“ koje ugrožavaju dobrobit jezika.
2. Drugi se stupanj odnosi na identifikaciju meta jezičnog purizma, odnosno određivanje koji su jezični elementi poželjni ili nepoželjni. S obzirom na to da je često teško odvojiti elemente domaćeg podrijetla od onih stranog podrijetla, što između ostalog može biti posljedica dobre integracije elemenata jednog jezika u drugi, ovu se fazu uvijek smatralo problematičnom te su se često kao „strane“ označavale riječi domaćeg podrijetla ili su se strane riječi smatrale domaćima. Puristi su identifikaciju neželjenih elemenata uglavnom temeljili na etimologiji riječi, pri čemu su neki od njih (Moskov) u obzir uzimali i druge faktore, poput prihvaćenosti i integriranosti neke riječi, odgovarajućeg ekvivalenta i jezika iz kojeg je posuđena. Iako je identifikacija stranih elemenata nužna za daljnji proces purifikacije, Thomas (1991, 88) navodi da postoji mogućnost da je ona dovoljno „katarzična“ sama po sebi te da se nakon ovog stupnja proces purifikacije ne mora nastaviti.
3. Nakon prethodne faze u jeziku često dolazi do pojave cenzure koja može biti prouzročena od strane drugih govornika ili je govornik može nametnuti sam sebi. Iako se pojavljuje i u usmenom obliku, cenzura je mnogo češća u pisanom, gdje je upotreba jezika manje spontana. Thomas (1991) pojašnjava da iz tog razloga, u usporedbi s govorenim, u pisanom jeziku nalazimo manje stranih riječi. Ukoliko cenzura nije povezana s ostalim stupnjevima procesa purifikacije, ona se uglavnom smatra negativnom.
4. Četvrti se stupanj odnosi na iskorjenjivanje riječi koje su identificirane kao neželjene, iako se neka riječ, bez obzira na prestanak korištenja, teško može u potpunosti izdvojiti iz

jezika. Stoga nerijetko dolazi do ponovnog uvođenja riječi koje su zastarjele ili „iskorijenjene“. U blažim se oblicima purističkog djelovanja riječi stranog podrijetla ne pokušavaju u potpunosti iskorijeniti, već se ograničava područje i način na koji se koriste te se istovremeno propagira korištenje odgovarajućeg ekvivalenta.

5. Prevencija u procesu jezične purifikacije je prilično rijetka pojava, a odnosi se na pokušaj da se objekt koji još nije službeno imenovan obrani od utjecaja stranih riječi time da se za njega predlože mogući nazivi na domaćem jeziku. Thomas (1991, 92) navodi da se u takve pokušaje imenovanja nerijetko uključuju znanstvene institucije koje brinu o jeziku te uredi za patente ili izumitelji.
6. Nakon identifikacije stranih elemenata te prestanka njihova korištenja, dolazimo do zamjene stranih riječi odgovarajućim ekvivalentima. Kao mogući ekvivalenti navodile su se različite kategorije riječi, poput dijalektalizama, arhaizama i kalkova (Jungmann) ili neologizama (Jacobs). Ovaj stupanj purifikacije ne ovisi o nužnom iskorjenjivanju nepoželjnih riječi, već se odluka o upotrebi domaće ili strane riječi može ostaviti na volju govornicima.
7. Reakcija govornika na predložene ekvivalente može biti pozitivna ili negativna. Ona se nerijetko mijenja s vremenom te riječi koje su na početku bile odbijane postanu dobro prihvaćene među govornicima. Neprihvatanje novih riječi kao i ustrajavanje na purizmu i nakon što je proces purifikacije završio može se povezati s nespremnosću govornika na promjene ili strahom od njih. Kako bi potencijalne promjene i nove riječi bile uvedene, od velike je važnosti njihova prihvaćenost među govornicima koja se može poboljšati pomoću javnih kampanja. No, jednim od najvažnijih faktora može se smatrati i uvođenje riječi u rječnike ili gramatike, čime se javno „odobrava“ njihova upotreba.
8. Kao posljednji stupanj Thomas navodi evaluaciju, odnosno procjenu uspješnosti jezične purifikacije. Ukoliko evaluacija pokaže da nije bilo potrebe za purifikacijom, bilo bi potrebno preispitati čitav proces. S druge strane, prilikom evaluacije može se pojaviti potreba za daljnjom purifikacijom te se mogu identificirati nove potencijalne prijetnje za autonomiju i homogenost jezika.

9. Purizam u slavenskim jezicima

Iako se jezični purizam može odnositi na sve standardne jezike, u nekima se on pojavljivao češće i bio je jače snage i duljeg trajanja nego u drugima. Na pojavu i jačinu purizma mogu utjecati različiti faktori, poput osjećaja ugroženosti, kao što je često bio slučaj u slavenskim jezicima. Iz istog razloga purizam u ruskom jeziku nikad nije igrao veliku ulogu, budući da ruski jezik nikad nije bio pod ozbiljnijom jezičnom prijetnjom. Auty (1973, 337) jezični purizam u slavenskim jezicima dijeli s obzirom na to „protiv“ kojih je jezika, odnosno jezičnih elemenata usmjeren. Na temelju tih kriterija Auty razlikuje anti-foreign (ksenofobni) i anti-slavonic (slavenofobni) purizam.

Ksenofobni purizam je purizam čija je djelatnost usmjerena protiv stranih elemenata koji ne potječu isključivo iz drugih slavenskih jezika. Kao primjer takve vrste purizma mogli bismo navesti odnos hrvatskog i njemačkog ili talijanskog jezika, kao i češki jezik, na koji je, zbog kulturne i povijesne isprepletenosti dviju nacija, najveći utjecaj imao njemački jezik. Pojačani utjecaj njemačkog jezika na češki počeo je u razdoblju srednjeg vijeka i trajao sve do razdoblja narodnog preporoda, kad su riječi njemačkog podrijetla donekle zamijenjene češkim arhaizmima ili neologizmima. Iako se Češka nalazi u samom srcu Europe i na njen su razvoj utjecali i mnogi narodi i jezici, poput mađarskog, latinskog, grčkog, ruskog i slovačkog, njemački je jezik ostavio najjači trag i uglavnom bio u centru pozornosti čeških purista, odnosno brusiča.

Slavenofobni purizam se odnosi na purističku djelatnost usmjerenu prema drugim slavenskim jezicima. Auty kao primjer ovakvog tipa purizma navodi odnos češkog i slovačkog jezika, odnosno pokušaje slovačkih lingvista da se oslobode utjecaja češkog jezika, posebice nakon što je slovački sredinom 19. stoljeća dobio status zasebnog jezika. Uslijedile su reforme na razini morfologije, fonologije i ortografije, no na leksičko-semantičkoj razini nije došlo do značajnijih purističkih djelatnosti. S obzirom na to da se slovački nije koristio za službene svrhe i u potpunosti se razvio tek u 20. stoljeću, drugi jezici nisu imali pretjeran utjecaj na njega pa u leksiku iz tog razdoblja nalazimo brojne riječi stranog podrijetla, pogotovo apstraktne riječi ili riječi iz područja tehnologije.

10. Povijesni razvoj češkog jezika

Prije no što detaljnije pojasnim kako se razvijao purizam u češkom jeziku, potrebno je ukratko pojasniti kroz koje je faze razvoja prošao sam jezik. Razvoj češkog jezika se uglavnom dijeli na četiri razdoblja: pračeški, staročeški, srednjoečki i novočeški jezik.

Pračeški jezik se odnosi na razdoblje od pojave i početka razvoja jezika krajem 10. stoljeća pa sve do kraja 13. stoljeća. Češki se jezik razvio iz zapadnog narječja praslavenskog jezika i u njegovoj se najranijoj varijanti određeno vrijeme održala nekolicina karakteristika praslavenskog. U 13. se stoljeću također pojavljuje tzv. „spřežkový pravopis“, kod kojeg se jedan fonem zapisivao pomoću više grafema, npr. cz = č, a služio je zapisivanju čeških glasova koji nisu postojali u latinici.

Razdoblje staročeškog jezika se odnosi na 14. i 15. stoljeće, za koje je od iznimne važnosti djelovanje reformatora Jana Husa, koji predlaže uvođenje dijakritičkog pravopisa kako bi se omogućilo lakše označavanje mekoće i duljine grafema. U prvoj se polovici ovog razdoblja češki pojačano razvija u svim aspektima te preuzima neke uloge dotadašnjeg službenog jezika, odnosno latinskog.

Razdoblje srednjoeškog jezika pokriva vrijeme humanizma i baroka, odnosno proteže se od 16. do 18. stoljeća. U vrijeme humanizma počinje pojačana briga za očuvanje češkog jezika koja se temelji na uzorima iz razdoblja antike i na latinskom jeziku, dok istovremeno dolazi i do nastanka terminologije na češkom jeziku. Uslijedilo je razdoblje baroka, u kojem dolazi do rekatolicizacije, iseljavanja čeških pisaca i prisilnog uvođenja njemačkog jezika u sve sfere društva. Među češkim je autorima nastala potreba što više zaštititi jezik od stranih utjecaja, što dovodi do nastanka djela *Brus jazyka českého* Jiříja Konstanca, koje se smatra jednim od temeljnih djela češkog purizma.

U Europi se zatim razvija pokret pod nazivom *narodni preporod* koji označava početak razdoblja novočeškog jezika. Cilj najranije faze narodnog preporoda bila je obrana jezika, dok je kasnije došlo do konkretnih promjena te se češki jezik počinje vraćati u upotrebu. Nakon narodnog preporoda češki se jezik ubrzano razvija na svim razinama, no u 20. stoljeću ponovno

dolazi do djelomične germanizacije, a jača i utjecaj francuskog jezika. Istovremeno počinje osnivanje brojnih institucija zaduženih za brigu i njegovanje češkog jezika, koje djeluju i danas.

11. Periodizacija češkog jezičnog purizma

Periodizacija češkog jezičnog purizma koju navodim u ovom diplomskom radu se temelji na djelima Aleša Půde (2010) *Zur Theorie der Lehnprägung im deutsch-tschechischen Sprachkontakt: eine historisch-vergleichende Untersuchung im inner-slavischen und europäischen Kontext* te Miloša Weingarta (1934) *O zásadách jazykového brusičství*. Najpoznatiju periodizaciju napravio je upravo Weingart, koji češki jezični purizam dijeli na devet razdoblja: razdoblje Jana Husa, razdoblje humanizma, razdoblje jezuita, razdoblje baroka, razdoblje Dobrovskog (narodni preporod), razdoblje Jungmanna (narodni preporod), razdoblje agresivnog purizma, razdoblje Gebauera i razdoblje časopisa *Naše řeč*.

Češki lingvist Miloš Jelínek predlaže neke promjene ove periodizacije te je proširuje na 12 razdoblja podijelivši razdoblje časopisa *Naše řeč* na razdoblje Ertla i razdoblje Hallera, prema njihovim glavnim urednicima. Nadalje, Jelínek predlaže dva dodatna razdoblja: purizam nakon 1938. godine, koji se odnosi na galicizme, i protunjemački purizam nakon 1945. godine. Osim proširenja, Jelínek predlaže i spajanje 5. i 6. razdoblja u jedno razdoblje.

11.1. Razdoblje Jana Husa

Husovo razdoblje u češkom jezičnom purizmu odnosi se na prijelom 14. i 15. stoljeća. Za to su vrijeme karakteristični sukobi između Crkve i višeg plemstva, uglavnom njemačkog podrijetla, te građanstva i nižeg plemstva. Budući da je većina literature bila na latinskom jeziku, intenzivno se radilo na češkim prijevodima latinskih djela te se pokušavalo što manje koristiti latinski jezik. Stoga je Hus i svoje propovijedi u Pragu držao na češkom jeziku.

Hus je u svojim propovijedima kritizirao češki narod tvrdeći da ljudi govore nečisti češki jezik, odnosno mješavinu njemačkog i češkog, a Pražane je osuđivao zbog preuzimanja riječi iz njemačkog jezika za koje u češkom jeziku već postoje odgovarajući ekvivalenti. Kritizirao je i korištenje germanizama koji su se već stabilizirali u češkom, poput *hantuch* i *knedlík*. Haller (1946, *Naše řeč*) navodi citat iz djela *Výklad desatera, božieho prikázania modlitby Páně* (1412) na temelju kojeg je vidljivo kako je Hus smatrao da bi svi ljudi koji žive u Češkoj, kao i djeca koja su tamo rođena, bez obzira na podrijetlo, trebala učiti češki jezik. Zbog silnih

germanizama i posuđenica u jeziku ni Česi se međusobno ne razumiju, što dovodi do kaosa u jeziku te gnjeva i sukoba u narodu.²

Weingart (1934, 23) smatra da Hus nije purist u punom smislu te riječi, no također ga ne smatra ni isključivo jezičnim teoretičarom. Kritike stanja u jeziku koje je iznosio bile su motivirane njegovim propovjedničkim radom, tijekom kojega je spoznao kakve se „greške“ pojavljuju u jeziku, a njegova je želja bila korištenje „čišćeg“ jezika, kako bi došlo do boljeg međusobnog razumijevanja češkog građanstva.

Půda (2010, 151) tvrdi da se u Husovo vrijeme nije jednako prihvaćalo posuđenice iz njemačkog jezika i kalkove nastale po uzoru na njemački jezik te da se ovo stajalište čeških lingvista i purista nije promijenilo do 19. stoljeća. Za razliku od posuđenica, njemački kalkovi u češkom jeziku nisu bili odbijani. Kalkiranjem se sadržaj riječi preuzme iz drugog jezika, a izraz iz vlastitog (npr. njem. *Löwenanteil* – češ. *lví podíl* – hrv. *lavlji dio*). Prilikom kalkiranja ne mijenja se izrečeni sadržaj, kao ni izraz koji se koristi za izricanje tog sadržaja. Bunk (2009, 26, 27, 28) tvrdi da se kalkiranje između češkog i njemačkog jezika pojavilo u 14. stoljeću s nastojanjima proširenja češkog leksika te da se intenzivno razvijalo do razdoblja baroka, odnosno do 1. pol. 18. stoljeća.

---

² „Také mají se (knížata, páni, rytíři, vladkové, měšťané) postavití, aby česká řeč nehynula; pojme-li Čech Němkyni, aby děti ihned se česky učily a nedvojily řeči, neb řeči dvojení jest hotové závidění, roztržení, popuzení a svár. Protož sv. paměti Karel císař, král český, přikázal jest byl Pražanům, aby své děti česky učili, a na radném domu, jemuž německy říkají rothaus, aby česky mluvili a žalovali. A věrně, jako Neemiáš, slyšev, ano dítky židovské mluví odpoly azotsky, a neumějí židovsky, a proto je mrskal a bil: též nyní hodni by byli mrskáni Pražané a jiní Čechové, jenž mluví odpoly česky a odpoly německy, říkajíc tobolka za tobolka, liko za lyko, hantuch za ubrusec, šorc za zástěrku, knedlík za šišku, mantlík za pláštík... A kdo by mohl vše vypsati, jak českou řeč již zmátli? Takže kdy pravý Čech slyší, ani tak mluví, nerozumí jim, co mluví; a odtud pochází hněv, závist, rozbroj, svárové a české potupení.“

11.2. Razdoblje humanizma

Humanizam je razdoblje u češkoj povijesti koje je, unatoč izrazito nepovoljnim događajima koji su mu prethodili, karakterizirano silnim razvojem češkog društva, a samim time i češkog jezika. Prema Urbanu (1991, 74) je ekspanzija husitizma stvorila plodno tlo za izniman razvoj obrazovanja i kulture u 16. stoljeću.³ U humanizmu se mnogo truda ulagalo u to da se češki jezik pokaže dostojnim stajati uz bok ostalim europskim jezicima, pokazati da je on dovoljno razvijen kako bi ga se koristilo u svim sferama života. Već je poznato da su humanisti uzor nalazili u latinskom jeziku, te da su uz književna djela na češkom jeziku, mnoga značajna književna djela i dalje pisana na latinskom jeziku.

Među najznačajnije lingviste i puriste tog razdoblja svrstava se Matouš Benešovský, poznatiji pod imenom Philonomus. Benešovský je prvi na češkom jeziku sastavio etimološki rječnik naziva *Knížka slov českých vyložených* (1857), u kojem se obratio svim autorima i upozoravao ih na to kako je češki jezik jedinstvena cjelina koju bi se kao takvu trebalo i koristiti. *Knížka* se ne bavi samo podrijetlom češkog jezika, već daje i pregled ostalih slavenskih jezika te upućuje na njihove međusobne sličnosti i razlike. Benešovský je svojim djelom želio potaknuti lingviste na daljnje istraživanje češkog jezika, njegovu obranu od stranih utjecaja i čišćenje od posuđenica iz njemačkog i latinskog jezika. To se trebalo postići pomoću postojećih ekvivalenata na češkom jeziku te stvaranjem novih riječi ili odgovarajućih kalkova na češkom jeziku.

11.2.1. Jan Blahoslav

No kao glavnu purističku osobnost iz razdoblja humanizma Weingart navodi biskupa Zajednice češke braće, Jana Blahoslava. Blahoslav je bio veoma aktivan autor u razdoblju humanizma, a najpoznatiji je po prijevodu *Novog zavjeta* na češki jezik, koji je kasnije služio kao temelj prijevoda *Kraličke biblije*, odnosno češkog jezičnog standarda. Osim rada na *Novom zavjetu*, Blahoslav je autor brojnih gramatika, od kojih je najznačajnija *Gramatica česká*, završena 1571. godine, nakon dvadeset godina rada, a kojoj je kao uzor poslužila Optatova, Gzelova i Philomatova gramatika. Blahoslavova gramatika obrađuje brojna područja jezika, poput stila, funkcionalnosti, leksika, gramatičkih struktura te tuđica. Jedan se dio bavi

---

³ „Expanzí husitského češství do měst byl na dlouhou dobu dán nový ráz národnostním poměrům v zemi. Tím byly také vytvořeny předpoklady pro obrovský rozvoj české kultury a vzdělanosti v humanismu 16. století.“

prevođenjem, dok se na kraju nalazi popis čeških narodnih izreka. U trećem se dijelu gramatike, nazvanom *O příhodném užívání slow některých cizích jazykůw*, Blahoslav posvetio posuđivanju riječi iz stranih jezika i njihovoj pretjeranoj upotrebi, misleći prvenstveno na njemački, latinski i grčki jezik. Blahoslav navodi da pretjerivanje u bilo čemu nije zdravo, pa tako ni preuzimanje riječi iz stranih jezika te da bi oni, koji pokušavaju biti dobri Česi, odnosno govornici češkog jezika, trebali znati pronaći ravnotežu po tom pitanju.⁴ U gramatici je zastupljeno mišljenje da preuzimanje riječi iz stranih jezika ima svoje prednosti te da se korištenjem nekog stranog izraza ponekad može bolje pojasniti i „ukrasiti“ ono što se želi iskazati, ukoliko vlastiti jezik za to nema odgovarajući izraz. No s druge strane mnogi, koji umjesto čeških izraza koriste strane, time ne ukrašavaju češki jezik, već mu nanose štetu.⁵ Kao jedan od primjera, Blahoslav navodi korištenje latinskih izraza u crkvama, budući da se radi o leksiku za koji već postoje ustaljeni češki prijevodi jednakog značenja. Također se upozorava na to u kakvim se prilikama, s obzirom na to kome se obraćamo, koriste latinski izrazi. Blahoslav tvrdi da nije prikladno koristiti stručne latinske izraze iz određenog područja pred neobrazovanim ljudima koji ih ne razumiju.

Veliki dio svoje kritike Blahoslav usmjerava na njemački jezik i ne razumije zašto se u tolikoj mjeri koriste izrazi na njemačkom jeziku za koje češki jezik ima kvalitetne i odgovarajuće ekvivalente.⁶ Ne samo da ne razumije preuzimanje stranih riječi, Blahoslav tvrdi da je ono u češkom jeziku imalo suprotan učinak, odnosno da se međusobno razumijevanje nije poboljšalo, već pogoršalo te čitateljima sugerira da koriste germanizme ukoliko se njima nešto može bolje izraziti ili opisati, no ako u češkom jeziku također postoji dobar izraz, neka koriste njega, ne srameći se pritom svog materinjeg jezika i svoje kulture. S druge strane, po pitanju strukovne terminologije, Blahoslav odobrava korištenje stranih izraza koji su već ustaljeni u jeziku, kao što je to bilo u govoru vojnika, obrtnika, liječnika ili farmaceuta. (Weingart 1934, 23)

U svojoj se gramatici Blahoslav osvrnuo i na pisanje riječi preuzetih iz drugih jezika te tvrdi da se mogu pisati na način kako se pišu u izvornom jeziku ili na način jezika u koji su preuzete, odnosno češki. U slučaju da ih se prilagođava češkom jeziku, kao što se događalo kod

---

⁴ „Třetí věc, kteréž ti, jenž dobří Čechové býti chtějí, mají šetřiti, jest umělé a příhodné užívání i slow některých cizích jazykůw.“ (Blahoslav 1857, 227)

⁵ „Užíváno býti má slow ne lečjakýchs (jako i ne leckdes), ale těch toliko, jenž se jakaus zvláštní ušlechtilost míti zdadí. Jímžby mohlo ozdoby a krásy řeči přibýti.“ (Blahoslav 1857, 231)

⁶ „Až snad se přihodí takovým Čechům, jako předešlých věků Srbům, tak že již ani česky, ani německy, ani latině mluví, než tak sobě zpletli a zmátli řeč, aby jim toliko ti rozuměli, kteříž se od nich plodí.“ (Blahoslav 1857, 232)

nekih imena ili pojmova religijske tematike, oni se dekliniraju kao riječi češkog podrijetla (Ježíš, Mojžiš, Kristus). Govornici bi sami trebali odlučiti na koji će način upotrebljavati, odnosno pisati strane riječi, pri čemu kriteriji mogu biti ili tradicija ili razum, odnosno situacija u kojoj se osoba nalazi, njena pozicija, osoba kojoj se obraćamo.

U gramatici možemo također naći kritiku prevoditelja koji nesvjesno dovode do izumiranja češkog jezika, naime, Blahoslav smatra da mnogi prevoditelji koji se služe njemačkim i češkim jezikom pri prevođenju s latinskog jezika na njemački često ostavljaju latinske izraze zbog nemogućnosti da pronađu odgovarajući ekvivalent. No kad se to isto djelo prevodi na češki jezik, prevoditelji su često na mjestima gdje je u njemačkom prijevodu ostavljen latinski izraz, i na češkom jeziku ostavljali latinske izraze, iako su se neki dijelovi mogli prevesti na češki jezik. Iz tog razloga je on smatrao da veliku krivnju za nedovoljno iskorištavanje potencijala češkog jezika snose i prevoditelji.

Za razliku od Husova vremena, kad se purizam manifestira kao kritika načina korištenja vlastitog i stranog jezika, moglo bi se reći da u razdoblju humanizma purizam postaje malo „konkretniji“ i razrađeniji, iako se još uvijek ne radi o „čišćenju“ jezika. No i Benešovský i Blahoslav jasno ukazuju na pretjerano korištenje latinizama i germanizama te na potrebu da se prekine s tom praksom, ukoliko to ne bi naštetilo jeziku, te da se germanizme i ostale posuđenice zamijeni riječima domaćeg podrijetla.

11.3. Razdoblje isusovaca

Isusovački je red osnovan početkom 16. stoljeća kao reakcija Crkve na reformacije u Europi, odnosno kao pokušaj rekatolizacije i vraćanja Crkvi njene prvotne pozicije. Osim djelatnosti u okvirima Crkve, isusovci su bili iznimno aktivni na području znanosti i obrazovanja. Razdoblje isusovaca u češkom purizmu se odnosi na drugu polovicu 17. stoljeća, kad su jako aktivni bili članovi jezuitskog reda Jiří Konstanc i Matěj Václav Šteyer.

11.3.1. Jiří Konstanc

Jiří Konstanc se rodio u protestantskoj obitelji, no poznat je kao jedan od najznačajnijih članova isusovačkog reda te kao profesor, misionar i prevoditelj. Prevodio je uglavnom s latinskog jezika, dok je vlastita djela pisao i na latinskom i na češkom jeziku, a posebno je značajan njegov rad na češkom prijevodu Biblije, kasnije izdanom pod nazivom *Svatováclavská bible (Biblija sv. Václava)*. Njegovo najznačajnije djelo je *Brus jazyka českého*, koje se smatra temeljem češkog jezičnog purizma, a izdano je 1667. godine u Pragu. *Lima linguae Bohemicae, to jest Brus jazyka českého neb spis o poopravení a naostření řeči české, vydany k libosti milovníkův čistoty a dokonalosti češtiny i k užitku a nevyhnutelné potřebě impresorův a písarův českých* je djelo napisano prvenstveno kao uputa za tiskare, odnosi se na estetiku jezika te se ne usmjerava na „čišćenje“ jezika od neodgovarajućih elemenata, već služi kao smjernice za stvaranje stilski lijepog djela. Brus se sastoji se od četiri dijela: *De etymologia*, *De constructione*, *De prosodia* i *De ortographia*. Većina teksta je napisana na češkom jeziku s nekoliko privitaka koji su na latinskom. Konstanc se oslanjao na gramatiku Jana Drachovskog te *Labyrint světa a ráj srdce* Komenskog, kao i na Hájekovo djelo *Kronika česká*, a na pisanje ga je potaknulo loše znanje češkog njegovih suvremenika. Uz te autore, Konstanc kao kriterije ispravnosti izabire autore Veleoslavínova razdoblja. Konstanc je kao prvi iskoristio naziv *brusičství* kao lingvistički pojam povezan s purizmom. Kasnije se pokušavalo pojasniti jesu li pojam *brusičství* i jezični purizam potpuni sinonimi ili se *brusičství* odnosi na radikalnije čišćenje jezika, no prema Jelínku ne postoji razlika u njihovom korištenju.

Konstanc u *Brusu* daje detaljni pregled različitih poglavlja iz češke gramatike, kao i iz prozodije. Navedeno je mnoštvo tipova deklinacija i tvorbe riječi i kalkova, dok je najdetaljnije razrađen dio o glagolima. Konstanc često navodi primjere iz standardnog i nestandardnog jezika,

pri čemu se nerijetko priklanja nestandardnom. Na kraju prvog dijela *Brusa* Konstanc se kratko posvećuje stranim riječima u češkom jeziku, pri čemu ne osuđuje njihovu upotrebu, osim u situacijama gdje bi se mogli iskoristiti češki izrazi, pri čemu se oslanja na Jana Husa.

11.3.2. Matěj Václav Šteyer

Drugi isusovac čije je djelo od iznimne važnosti za povijest češkog purizma bio je Matěj Václav Šteyer, propovjednik i prevoditelj koji je najpoznatiji po izdavanju *Biblije sv. Václava*. Njegovo djelo *Žáček (Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti)* izdano je 1688. godine, a posebno je po svojoj formi dijaloga između učenika i profesora, pri čemu profesor odgovara na učenikova pitanja u vezi problematičnih dijelova češkog jezika. Ponekad su ti odgovori napisani u stihovima s ciljem da se lakše zapamte. *Žáček* također nije osmišljen kao gramatika, već kao „upute“ kako pravilno koristiti, odnosno pisati i tiskati češki jezik.

Dok se s jedne strane Šteyerovo djelo temelji se na češkom jeziku iz *Kraličke biblije*, koju on smatra idealom češkog jezika, on s druge strane smatra ispravnim slijediti pravila govornog jezika, kako ne bi došlo do velikih razlika između pisanog i govornog jezika. Time se ukazuje na raznolikost i bogatstvo jezika te izlazi u susret njegovim govornicima.⁷

Šteyer pojašnjava kako bi se trebalo ispravno pisati češki jezik, pri čemu navodi koje su problematične točke i moguća rješenja, odnosno pravila. *Žáček* počinjem razlikovanjem *i/y*, jednim od najčešćih problema u češkom jeziku. Šteyer daje jasan pregled deklinacija i konjugacija, pri čemu se bazira na gramatikama svojih prethodnika. (Wintr 1997: 224, 225). Pri deklinacijama se uvijek navode dublete, odnosno dvije moguće verzije dekliniranja, a u rjeđim slučajevima Šteyer navodi i tri verzije te nekoliko primjera.

Zanimljivo je da u *Žáčeku* Šteyer na nekoliko mjesta navodi i upute za strance, odnosno načine na koji bi strancima bilo najlakše naučiti češki jezik, čime naglašava važnost i ozbiljnost

---

⁷ „Jedním z nejnápadnějších rysů českého Žáčka je tolerance k jevům pronikajícím do spisovného jazyka z mluvených projevů českých mluvčích. Co bychom dnes nazvali prvky obecné češtiny, Šteyer přijímá do svých pravidel a ponechává dublety. ... Slučují se tak v Žáčkovi úcta k vytříbenému jazyku Kralické bible a snaha zmenšit rozpor mezi psanou a mluvenou češtinou. Tím, že Šteyer nachází v své představě kultivovaného, spisovného jazyka místo pro tvary rychlého, nevejské atd., rozšiřuje stupnici různých stylových vrstev češtiny a vychází vstříc velké části jejich uživatelů.“ (Šteyer 2001, 25)

češskog jezika. Na kraju *Žáčeka* Šteyer indirektno pojašnjava razloge pisanja svoje gramatike i brige za ispravno pisanje i korištenje češskog jezika:

„Žáček: Kdož by byl řekl, že na tak mnohe věci musí pozor dáti, kdo chce dobře česky psáti aneb tisknouti? A snad proto mnozí nechtějí se učiti dobře psáti. Ano, někteří říkají: Nač je ta starost o tak dobrém českém psání. Dostit' jest mi, když já po sobě a jiní po mně mohou čísti, že rozumějí, necht' jest to jakkolivě psáno, dobře neb zle.

Mistr: Medle řekni takovým lidem, že se jich ptám, co by řekli, kdyby kdo ledajaks, jak se mu namate, psal po latinsku, kupříkladu tuto propovídku? Kreto in Tejum Badrem omnibodendem, Vagdorem celi & dere. Co by, pravím, o takovém písaři řekli, kdyby on se tím vymlouval, že i on sám i jiní mohou dobře rozuměti, co se vtěch slovích rozumí? Copak o něm řeknou, to také mají říci o tom, který ledajaks píše po česku, neb zajisté neméně chybuje nežli on.“(Nečas 2001, 95).

11.4. Razdoblje baroka

U razdoblje baroka bi se teoretski mogle svrstati i isusovačke gramatike iz prethodnog dijela, međutim, Weingart ga odvaja od razdoblja isusovaca zbog nastanka brojnih neologizama.

Potaknuti porazom u bitci na Bijeloj gori i vraćanjem Habsburgovaca na vlast, mnogi češki književnici, gramatičari i ostale istaknute ličnosti iseljavaju iz zemlje i prisiljeni su djelovati iz inozemstva, dok u Češkoj iznova jača pozicija njemačkog jezika. No pisani češki jezik prodire do sela te njegov opstanak počinje biti ovisan o nižim društvenim staležima. Potaknuto upravo lošom političkom i socijalnom situacijom koja onemogućava njegov razvitak, u baroku se razvija velika briga za očuvanje češkog jezika što znači, dakle barok nikako nije značio pad u razvoju jezika i njegovo zanemarivanje, već upravo suprotno, veliki trud da se analizira struktura jezika te da ga se očuva. Između ostalog, to je bilo otežano zbog nedostataka rječnika i gramatika.

11.4.1. Václav Jan Rosa

U baroku nastaje niz djela iz područja jezikoslovlja, koje predvodi *Čehořečnost seu Grammatica linguae Bohemicae* Václava Jana Rose (1672), na čiji se sadržaj nadovezuju mnoge kasnije gramatike. Rosina je gramatika napisana na latinskom jeziku, a u zagradama su navedeni češki ekvivalenti termina koji se najčešće spominju. Prema Poráku (1973, 41) bila je najopsežnija i najdetaljnija gramatika napisana do tog vremena, a sastoji se od četiri dijela: *De ortographia*, *De etymologia*, *De syntaxi* i *De prosodia*. U gramatici Rosa objašnjava temelje češkog jezika te je smatra veoma korisnom, kako za učenike i profesore, tako i za povjesničare i propovjednike, koji bi trebali posjedovati izvjesno znanje o jeziku kako bi se mogli što bolje izraziti. Rosa je pokušao što jasnije i jednostavnije formulirati pravila značajna za češki jezik, nakon kojih je naveo i brojne primjere. Taj je princip rada trebao *Čehořečnost* učiniti prihvatljivom i shvatljivom svima, no upravo je zbog tih jednoznačnih pravila bio izložen kritici ostalih gramatičara, koji su tvrdili da Rosa ne poznaje dovoljno češki jezik.

Čehořečnost je gramatika napisana prema latinskoj tradiciji, no u njoj se primjećuje neprekidno miješanje elemenata standardnog i nestandardnog jezika, prvenstveno u području morfologije i fonologije. Porák (1973, 48) navodi da je Rosin vlastiti uzus utemeljen prvenstveno na češkom jeziku 16. stoljeća te da su na njega minimalno utjecale promjene u jeziku, što je

vidljivo i u *Čehořečnosti*, u kojoj je Rosa zabilježio novije pojave u jeziku, no u rijetkim slučajevima ih koristi ili preporučuje njihovo korištenje.

Osim fonologije i morfologije, Rosa se bavi i terminologijom, te nalazi češke ekvivalente za oko 150 latinskih termina iz područja poetike, metrike i gramatike, koji su utjecali i na rad kasnijih jezikoslovaca poput Josefa Jungmanna. Iako se termini iz poetike i metrike nisu dugo održali, neki se Rosini jezikoslovni termini koriste i danas: *spojka, vlastní jméno, příslovce, přítomný/budoucí čas, souhláska měkká, pád, způsob*. (Porák 1973, 51). Rosa je češku terminologiju stvarao kalkiranjem i pomoću nekolicine sufiksa (*–osta, –učenosta*), zanemarujući pritom zakonitosti češkog jezika, što je izazvalo nepovjerenje prema njegovoj gramatici.⁸

11.4.2. Jan Václav Pohl i Maximilián Václav Šimek

Uz Václava Jana Rosu, značajni jezikoslovci baroknog razdoblja su i Jan Václav Pohl i Maximilián Václav Šimek. Jan Václav Pohl bio je profesor češkog jezika na vojnoj akademiji Theresianum u Bečkom Novom Mjestu i zaslužan je za nastanak djela *Grammatica linguae bohemicae oder Die böhmische Sprachkunst* (1756). Pohl je u svojoj gramatici obradio teme češkog pravopisa, morfologije, sintakse i duljine samoglasnika, a pokušao je i obogatiti češki vokabular stvaranjem brojnih neologizama i kalkova, koji nisu bili u duhu češkog jezika pa većina njegovih prijedloga nije prihvaćena (*skokotnosta = taneční mistr, jezna = jídelna, zámřežna = kancelář, kněhoschovna = knihovna*). Pohl je purističke tendencije iskazivao i u području morfologije pa tako predlaže različite nove nastavke za zamjenice i glagolske priloge. Šlosar (2009, 100) za njegov purizam kaže da je dosegnuo grotesknu razinu i navodi nekoliko primjera: *vlasoprach, kněhoschovna, bodoň*.

Maximilián Václav Šimek napisao je djelo *Handbuch für einen Lehrer der böhmischen Literatur* (1785), u kojem se bavio poviješću češkog jezika, kao i njegovom gramatikom. Poput Rose i Pohla, Šimek je također bio izložen kritici zbog stvaranja brojnih neologizama koji nisu odgovarali zakonima češkog jezika. Zbog toga se često smatralo da oni nisu imali dostatno znanje češkog jezika za rad na proširenju njegova vokabulara.

---

⁸ „České termíny jsou v podstatě kalky latinských pojmenování málo respektující slovtvorné zákonitosti češtiny; například orthographia = dobropísebnost, prosodia = dobrovejslovnost, epigramma = šprýmopis, consonans = spolozvučka, quantitas = jakotnost.“ (Šlosar 2009, 98).

11.5. Razdoblje Josefa Dobrovskog

11.5.1. Prva faza narodnog preporoda

Iako se za službene potrebe koristio njemački jezik, a češki se uglavnom koristio na selu i među nižim slojevima građanstva, u baroknom je razdoblju, zahvaljujući naporima isusovaca i pisaca u egzilu, održana relativno visoka razina češkog pisanog jezika. O češkom su jeziku, te o utjecaju koji na njega imaju strani jezici, ponajviše njemački, latinski i grčki, napisane brojne gramatike i teoretska djela. U posljednjoj trećini 18. stoljeća započinje razdoblje narodnog preporoda koje je značilo preokret u češkoj povijesti, kulturi i jeziku. Narodni je preporod bio razdoblje pretvorbe feudalnog društva u građansko te relativne ravnopravnosti i slobode izbora vjeroispovijesti. Pozitivni pomaci u društvu utjecali su i na jezikoslovlje te je ciljem narodnog preporoda postalo buđenje češkog jezika te jačanje osjećaja nacionalnog identiteta češkog naroda. Kako bi se češki jezik približilo europskim jezicima, bilo je potrebno odrediti jezičnu normu, što su preporoditelji odlučili napraviti kodificiranjem jezika starijih djela češke književnosti. U ruralnim se područjima komuniciralo na različitim dijalektima koji su se razvili u vremenu baroka, no ti su dijalekti s vremenom počeli gubiti svoje najistaknutije elemente i stapati se u interdijalekte. Oni koji su koristili češki jezik, koristili su jezik isprepleten elementima i kalkovima iz njemačkog jezika. (Šlosar 2009, 103).

11.5.2. Josef Dobrovský

U prvoj je fazi narodnog preporoda, s ciljem obrane češkog jezika, najistaknutija osobnost bio Josef Dobrovský (1753.-1829.), češki znanstvenik, filolog, povjesničar i osnivač slavistike. Dobrovský je rođen u njemačkoj obitelji i češki je naučio za vrijeme školovanja, no njegova su djela o češkom jeziku i rad na njegovu očuvanju od izvanrednog značaja za povijest i razvoj češkog jezika. Iako je Dobrovský pisao na njemačkom i nije vjerovao u upotrebljivost češkog jezika u područjima znanosti i stručne literature, što je i izrazio u svom djelu *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur (Dějiny české řeči a kultury)*, znatno je utjecao na češki jezik. Njegova su najznačajnija djela *Zevrubná mluvnice jazyka českého (Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache, 1809)* i *Česko-německý slovník (Češko-njemački rječnik, 1802., dovršen 1821. godine)*. U tim je djelima Dobrovský prikazao vokabular češkog jezika, detaljno analizirao i prikazao sistem jezika te utvrdio njegove zakonitosti i pravila za tvorbu novih riječi.

U svojoj je gramatici, koju se smatra prvom modernom gramatikom češkog jezika, Dobrovský veliku pažnju posvetio tvorbi riječi, morfologiji i sintaksi. Trudio se razine češkog jezika kodificirati prema normama jezika humanizma, razdoblja u kojem je češki jezik bio nositeljem kulture (Weingart 1934, 25). Jezik bi za Dobrovskog trebao biti „kultivirani, elitni, intelektualni, u osnovi funkcionalno ograničeni jezik – prema klasicističkom obrascu“ (Sesar 1996, 51). U slučajevima promjena u jeziku, u fonologiji i morfologiji, npr. *y>ej*, Dobrovský se odlučuje za starije varijante te navodi neke oblike koji su izašli iz upotrebe. Po pitanju sintakse, Dobrovský navodi onu iz humanizma za koju su bile značajne dugačke rečenice po uzoru na latinski jezik. U njegovo vrijeme počinje promjena kojom iz pravopisa Zajednice češke braće nastaje novočeški pravopis, a promjene se počinju događati i na području interpunkcije, koja se više ne stavlja po principu pauza između rečenica već po pravilima sintakse, gdje je vidljiv utjecaj njemačkog jezika.

Dobrovský je kritizirao purizam Šimeka i Pohla te je, prema Půdi, smatrao da je pretjerano stvaranje novih riječi iznimno nepovoljno za razvoj, dok je propagirao korištenje ustaljenih riječi i arhaizam. Njegov se otpor prema neologizmima i kalkovima odnosio i na pisani i na govorni jezik. Václav Křístek u članku „Jungmannovy názory na jazyk a jeho poslání v životě společnosti“ (*Naše řeč* 1973, br. 4), smatra da je neosporna zasluga Dobrovskog po pitanju sistematizacije jezika i prikaza njegovih unutarnjih zakonitosti, kao i usporedbe češkog s drugim indoeuropskim jezicima. Křístek također navodi da su njegova lingvistička djelatnost i gramatika imale velik utjecaj na jačanje češkog identiteta. Dobrovský je bio uvjeren u povezanost naroda i jezika te je smatrao da pozitivan ili negativan razvoj jednog od tih faktora neminovno utječe na razvoj drugog.

11.6. Razdoblje Josefa Jungmanna

11.6.1. Druga faza narodnog preporoda

Djelovanje Josefa Jungmanna značajno je za drugu fazu narodnog preporoda, koja se naziva „ofenzivna faza“. Dok je cilj prve faze bio obraniti češki jezik, očuvati njegovu egzistenciju i prikazati i analizirati temelje jezika, u drugoj se fazi više ne radi o obrani jezika, već o pokušajima da se jezik dovede na razinu drugih europskih jezika, da ga se učini ravnopravnim u usporedbi s njima i da ga se učini svjetovnim jezikom. To je razdoblje nastajanja različitih jezičnih programa, pokušaja pisanja znanstvene literature na češkom jeziku i težnje da se on što više razvija kako bi se mogao upotrebljavati u svim sferama društva. No kako bi se upotreba češkog mogla proširiti, bilo je potrebno proširiti i vokabular. Kao najbolji način preporoditelji su smatrali ponovno korištenje zaboravljenih riječi, riječi iz dijalekata ili iz ostalih slavenskih jezika. Šlosar (2009, 108) navodi da se stvaranje neologizama i kalkiranje smatralo posljednjim opcijama za širenje vokabulara.⁹ Teritorijalni dijalekti se nisu ustalili u češkom pisanom jeziku jer nisu bili upotrebljivi u mnogo područja, no mnoge su riječi preuzete iz drugih slavenskih jezika poput ruskog i poljskog. Iz starijeg češkog jezika je mnogo preuzeto i upotrebljavano za različite svrhe, od terminologije pa sve do jezika književnosti. Šlosar (2009) tvrdi da je u području terminologije nastalo mnogo kalkova, pogotovo na temelju njemačkog i latinskog jezika. Nastajali su pomoću sufiksa poput *-pis*, *-věda*, *-zpyt*, i *-sloví* što je usporedivo s njemačkim riječima koje završavaju na *-beschreibung*, *-forschung* te latinskim riječima na *-graphia*, *-logia* (*zeměpis*, *člověkosloví*, *slovozpyt*).

11.6.2. Josef Jungmann

Vodeća osobnost druge faze narodnog preporoda bio je Josef Jungmann (1773.-1847.). Jungmann je između ostalog djelovao kao profesor i prevoditelj s engleskog, francuskog i njemačkog jezika te se pomoću prijevoda na češki jezik trudio pokazati njegovu širinu i mogućnosti. „On je najbolji predstavnik češke kulturne situacije u prvoj polovici 19.stoljeća, koju karakterizira prirodna sinteza znanosti i umjetnosti, odnosno filologije i književnosti.“ (Sesar 1996, 53) Poput Dobrovskog, Jungmann je također smatrao stariju češku književnost iz

---

⁹ „A teprve tam, kde nezbyvala jiná možnost, měla se tvořit nová slova odvozováním a skládáním. Jako poslední možnost se pak uvádělo „doslovné překládání“, jímž rozumíme kalkování.“ (Šlosar 2009, 108)

Veleslavínova razdoblja temeljem standardnog jezika, međutim, on nije mislio da je vokabular tog razdoblja dostatan za potrebe razvijenijeg vremena te se trudio obogatiti ga i proširiti. „Stoga zajedno sa suradnicima programski i svjesno radi na tome da književni češki jezik postane polifunkcionalnim sredstvom za tumačenje novih znanstvenih spoznaja, najboljih djela moderne europske književnosti i uopće za razvitak češkoga znanstvenog i umjetničkog stvaralaštva.“ (Sesar 1996, 54) Širina i polifunkcionalnost vokabulara nekog jezika odraz su razvijenosti tog naroda, što je kultura razvijenija, razvijeniji je i jezik koji je opisuje. Bio je svjestan povezanosti jezika s društvenim promjenama i protokom vremena te ga je mučila činjenica da češki jezik u njegovo vrijeme nije bio dovoljno razvijen da prati razvoj društva, prvenstveno po pitanju terminologije. Jungmann se bavio i književnošću i napravio pregled češke književnosti u djelu *Historie literatury české* (1825), a značajan je i njegov udžbenik teorije književnosti pod nazivom *Slovesnost* (1820).

Njegovo je najznačajnije djelo *Slovník česko-německý* i smatra ga se jednim od temeljnih djela za razvoj češkog jezika i književnosti. Rječnik je izdan u 5 svezaka od 1834. do 1839. godine, a skupljeni vokabular Jungmann je crpio iz starije i novije književnosti, iz narječja, preuzimao je riječi iz ostalih slavenskih jezika poput ruskog i poljskog, a stvarao je i neologizme. Iako je Jungmann germanizme smatrao najvećim greškama u češkom jeziku, s druge je strane mnoštvo neologizama i kalkova stvarano upravo po uzoru na njemački jezik, kao i na latinski i grčki. U rječniku je naveo i neke latinske termine, a za nepoznate ili manje poznate riječi je navodio i objašnjenja. Poštovao je kodifikaciju češkog jezika koju je napravio Dobrovský te je svojim prijevodima pridonio ne samo obogaćivanju vokabulara, već i stabilizaciji jezika. Na Jungmannov se rječnik nadovezuje dvodijelni njemačko–češki rječnik koji je dovršio Josef Franta Šumavský (1844. – 1846.).

Půda (2010, 164) navodi da bi se leksik češkog jezika prema Jungmannu trebao obogaćivati na sljedeće načine: 1. upotrebom arhaizama, 2. korištenjem elemenata iz jezika naroda, 3. čitanjem novih autora, 4. upotrebom jezičnih elemenata iz ostalih slavenskih jezika, 5.

izvođenjem i sastavljanjem riječi, 6. doslovnim prevođenjem sa stranih jezika, ukoliko su nastali neologizmi u duhu češkog jezika.¹⁰

Prema Sesar (1996, 55), Jungmann je uvelike utjecao na poetiziranje češkog jezika te na dinamiku njegove sintakse. Također je bio svjestan slojevitosti leksika, što se može smatrati početkom stilske diferencijacije, odnosno određenja funkcionalnih stilova u češkom jeziku.

11.7. Razdoblje agresivnog purizma

Razdoblje agresivnog purizma se odnosi na posljednja tri desetljeća 19. stoljeća, kad je glavni zadatak čeških jezikoslovaca bila borba protiv svih stranojezičnih utjecaja na češki jezik. Prema Engelhardt (1996, 2001), u tom je razdoblju došlo do jake emancipacije Čeha i pokušaja odmicanja od utjecaja dominantnih Nijemaca, što se odrazilo i na jezik te rezultiralo *agresivnim purizmom*, odnosno sustavnim odbijanjem germanizama.¹¹ U tom se razdoblju razvio naziv *odrakouštění*, koji je označavao borbu protiv njemačkog jezika te njemačkih i austrijskih purista.

11.7.2. Usporedba njemačkog i češkog purizma s kraja 19. stoljeća

U vrijeme češkog agresivnog purizma, razvijao se njemački jezični purizam, na koji je najviše utjecao francuski jezik. Engelhardt u članku „Český a německý purismus z konce 19. Století“ daje prikaz sličnosti i razlika češkog i njemačkog purizma te navodi da se češki purizam tog razdoblja ponajviše oslanjao na purizam njemačkog jezika.

Češki su puristi pri pokušajima da za strane izraze stvore češke ekvivalente koristili jednake načine, odnosno jezična sredstva kao njemački puristi: izvornu riječ *Semester/semestr* njemački puristi zamjenjuju riječi *Halbjahr*, a češki *pololetí* (*halb* = *polo*; *Jahr* = *léto*; *kulminieren/kulminovat* – *gipfeln/vrcholit*). Na temelju tih novotvorenica u oba su jezika na jednak način nastajale nove riječi: *Kritik* – *kritisieren* – *Kritiker*; *kritika* – *kritizovat* – *kritik*.

---

¹⁰ „1. am besten durch wertvolle alte Literaturdenkmäler, 2. durch die Volkssprache, 3. durch das Lesen neuerer Autoren, 4. durch die übrigen Slavinen als wertvollen Quellen, 5. nachdem die genannten Quellen 1-4 nicht gegriffen haben, soll die lexikalische Erweiterung mittels Derivation und Komposition helfen; 6. durch das wörtliche Übersetzen aus fremden Sprachen, falls dieses nicht im Widerspruch zum Geist des Tschechischen steht.“

¹¹ „V kulturní a hospodářské oblasti hráli Češi stále větší roli, v oblasti politické však zůstávaly jejich manévrovací možnosti i nadále omezeny. Jako kompenzace pramenilo z toho zvýšené úsilí o odstranění pravých i domnělých germanismů. Česko-německý konflikt se tak na české straně přesunul značnou měrou na otázky jazykové.“

Strane riječi su se odbijale kao dio govornog jezika, dok su se donekle tolerirale ukoliko su postale dijelom znanstvene terminologije, a po prvi je put došlo i do odbijanja kalkova, jer su i oni bili previše povezani s njemačkim jezikom.

U drugoj su polovici 19. stoljeća (1877., 1891., 1894.) izašla još tri izdanja *Brusa jazyka českého*, što je poduprla Matica česká, vodeća institucija za brigu o čistoći češkog jezika. Između ostalog, puristi su problematičnima smatrali neologizme koji počinju prefiksom *bez-*, što odgovara njemačkom sufiksu *-los*. *Brus* iz 1894. godine u svrhu odmicanja od njemačkog uzora predlaže sljedeće alternative: umjesto jednog pridjeva trebalo bi se koristiti kombinaciju prijedloga i imenice (*bezvadný = bez vady*), umjesto prefiksa *bez-*, trebalo bi tvoriti pridjeve pomoću prefiksa *ne-* (*bezmírný = nemírný*), u obzir bi trebalo uzeti upotrebu odgovarajućeg sinonima (*bezmluvý = tichý*). Prema *Brusu*, iz češkog bi se jezika trebalo ukloniti složenice nastale prema njemačkom uzoru, a koje su sastavljene od dvije imenice, poput *časoslovo* (njem. *Zeitwort*), kao i pridjeve poput *sněhobílý* (*schneeweiß*), umjesto kojih bi se trebali koristiti opisni izrazi poput *bílý jako sníh*.

Nadalje, češki su puristi odbijali imenovanje različitih ustanova i njihovih vlasnika u nominativu, što je nastalo pod utjecajem njemačkog jezika. Predlagalo se da se umjesto u nominativu, ime vlasnika koristi u genitivu (umjesto *Knihtiskárna Jan Rokyta* trebalo bi pisati *Knihtiskárna Jana Rokyty*). Ista se tendencija pojavljuje i u njemačkom purizmu, čiji se puristi zalažu za alternativne verzije s genitivom ili dativom. Zajednička karakteristika češkog i njemačkog purizma bila je i briga za očuvanje sistema padeža, odnosno nastavaka u padežima (umjesto *bydlí v Karmelitánská ulice 7* potrebno je pisati *bydlí v Karmelitánské ulici 7*).

Nadalje, i češki i njemački puristi su upozoravali na pretjeranu tvorbu imenica od glagola te se smatralo da bi se prednost trebala davati korištenju glagola. Ista se tendencija pojavljivala i pri upotrebi kombinacije imenice i glagola poput *vzít místo*. Češki su puristi u tom izrazu vidjeli njemački izraz *Platz nehmen* te su umjesto njega predlagali glagol *sednout si*. Češki su puristi problem vidjeli i u korištenju modalnog glagola, jedne od glavnih karakteristika njemačkog jezika. Smatrali su da se modalni glagoli općenito previše koriste te da bi ih trebalo izbjegavati ukoliko je to moguće: umjesto *Nemohl to pochopit – Nepochoval to*, glagol *htjeti* ne bi se trebao upotrebljavati u slučajevima kad se ne radi o nečemu što se još nije ostvarilo. Najjače je kritizirana upotreba modalnog glagola *muset* (morati), koji podrijetlo ima u njemačkom

müssen. Umjesto glagola *muset*, predlagala se upotreba niza različitih čestica poput *jistě, dojista, určitě*. Problem je predstavljala i upotreba glagola *mít* (imati) prilikom izricanja pretpostavki: *Má míti mnoho peněz*. Taj bi se glagol moglo izbjeći upotrebom čestica: *Má pry mnoho peněz*.

Budući da se češki purizam s kraja 19. stoljeća prvenstveno odnosi na stjecanje samostalnosti češkog jezika i odmicanje od njemačke kulture i jezika, nije bilo za očekivati da će neizbježna povezanost njemačkog i češkog biti javna. Engelhardt tvrdi da su, uz iznimku Bartoša, svi ostali puristi takvo priznanje očito smatrali povredom češkog jezičnog prestiža (*Naše řeč*, 2001).

11.8. Razdoblje Jana Gebauera

Razdoblje Jana Gebauera u češkom purizmu odnosi se na razdoblje umjerenog purizma, u kojem se toleriralo riječi stranog podrijetla koje su se već ustalile u češkom jeziku. Gebauer se bavio češkim jezikom i književnošću, a kasnije i čitavom slavenskom filologijom te je krajem 19. i početkom 20. stoljeća spadao među vodeće osobnosti češkog jezikoslovlja. Najpoznatiji je po suradnji s T.G.Masarykom na dva rukopisa, *Rukopis královedvorský* i *Rukopis zelenohorský*, za koje je otkriveno da su falsificirani. Jezični su mu uzori bili Jungmann i Palacký, koji su djelovali neposredno prije njega, no za mnoge je ostale suvremenije jezikoslovce smatrao da ne poznaju dovoljno češki jezik, ni suvremen ni stariji.

Za češko su jezikoslovlje značajna i njegova ostala djela: *Historická mluvnice jazyka českého* u kojoj se bavi razvojem češkog jezika, konkretnije fonologije, morfologije i sintakse, *Slovník staročeský*, njegove gramatike za učitelje *Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské* i *Příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé*, u kojima je kao prvi izvršio reviziju književnojezične norme Dobrovskog. Na temelju te kodifikacije nastalo je njegovo djelo *Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví s abecedním seznamem slov a tvarů*, koje se smatra prethodnikom današnjih *Pravidel českého pravopisu*. Na njoj se također temelji, uz manje izmjene po pitanju tuđica i internacionalizama, većina školskih gramatika češkog jezika sve do razdoblja Drugog svjetskog rata. (Sesar 1996, 73).

Gebauerovo se purističko djelovanje odnosi na njegov stav prema upotrebi neologizama i arhaizama. Njegova kodifikacija tadašnji češki jezik smatra rezultatom povijesnog razvoja jezika,

dakle ne „kreacijom“ različitih jezikoslovaca, već rezultatom tradicije te bi ga se kao takvog trebalo njegovati. Stoga ne čudi činjenica da se u njegovim gramatikama često pojavljuju i arhaizmi. Gebauer je pokazao da mnogi navodni germanizmi u češkom jeziku postoje još od razdoblja koja su prethodila baroku te da ih se ne bi trebalo mijenjati riječima koje nemaju identično značenje. Iako nije bio protiv ustaljenih stranih izraza, brinuo se za češki jezik protivljenjem pretjeranim „novotarijama“ u jeziku, između ostalog na području morfologije, koje samom jeziku nisu potrebne. Gebauer ukida mekanost posljednjeg konsonanta u riječima tipa „kost“, karakterističnu za razdoblje brusíča, utvrđuje ustaljenu deklinaciju zamjenice *její*, a s druge strane ne priznaje deklinaciju tipa *Tomšů*, koja je umjetno stvorena. Dio u kojem se Gebauer bavi sintaksom najarhaičniji je dio njegove gramatike, u kojem prednost daje starijim oblicima poput funkcije infinitiva (*Oheň je dobrý se zahřátí*).

11.9. Razdoblje časopisa *Naše řeč*

U ratnim vremenima 1916. godine osnovan je lingvistički časopis nazvan po pjesmi Svatopluka Čecha *Naše řeč*. Podnaslov časopisa glasi *listy pro vzdělání a třibení jazyka českého* te iz njega možemo iščitati funkciju časopisa – obrazovanje po pitanju lingvistike te neprestana briga za češki jezik, odnosno za njegovu čistoću i ljepotu.

Na internetskim stranicama časopisa nalazi se sljedeći opis:

„Naše řeč je recenzovaný odborný časopis věnovaný češtině jako mateřskému jazyku. Přináší česky, výjimečně i slovensky psané stati nejen o češtině současné, ale i s ohledem na její vývoj, věnuje se otázkám české gramatiky a slovní zásoby, problémům pravopisu, české stylistice obecně i jazyku jednotlivých literárních děl, textové lingvistiky; pozornost věnuje spisovné varietě češtiny ve vztahu k jazykovým útvarům ostatním. V popředí je vzhled do otázek jazykové kultury češtiny i jazykové kultury obecně a zřetel k vývojové dynamice češtiny, k problémům úzu, normy a kodifikace. Časopis rozvíjí diskuse na aktuální jazykovědná témata.“¹²

Časopis je počeo izlaziti na poticaj profesora Josefa Zubatog i izlazio je neprekinuto 5 puta godišnje te izlazi i danas, a izdaje ga Institut za češki jezik. Na njemu su radili brojni utjecajni češki lingvisti poput Bohuslava Havráneka, Aloisa Jedličke, Jiříja Hallera i Miloslava Sedláčka.

---

¹² <http://nase-rec.ujc.cas.cz/>

11.9.1. Josef Zubatý

Nakon osnivanja časopisa *Naše řeč* došlo je do ponovnog oživljavanja purizma u češkom jeziku, no dok su kao urednici djelovali Gebauerovi učenici Ertl i Zubatý, on je bio relativno umjeren i opravdan znanstvenim argumentima. Razvoj purizma u ovoj fazi možemo povezati s početkom i trajanjem Prvog svjetskog rata, zbog kojeg su se promijenili politički i socijalni odnosi u Europi te je vladao opći osjećaj ugroženosti. Ertl i Zubatý su uviđali važnost povijesnog kontinuiteta jezika te osuđivali agresivni, neopravdani purizam s kraja 19. stoljeću. U razdoblju njihovog djelovanja u časopisu uglavnom se opravdavalo postojanje stranih riječi u češkom jeziku, a smatralo ih se suvišnima i neželjenima ako su narušavale duh jezika. Zubatý je smatrao da je utjecaj stranih jezika na češki neizbježan, ne samo njemačkog, već i latinskog, ruskog i francuskog, što je dovelo do uništenog i nagrđenog češkog. S druge strane, u svojim je člancima i djelima Zubatý branio neke jezične elemente protiv kojih su se puristi borili, poput upotrebe modalnih glagola, prvenstveno glagola *muset*.

11.9.2. Václav Ertl

U vrijeme Zubatog, urednik *Naše řeči* bio je i Václav Ertl (1875. – 1929.), češki profesor i teoretičar češkog pisanog jezika. Ertl je smatrao da se pravilnost jezika može mjeriti po njegovoj upotrebi: ukoliko ga koristi većina suvremenih autora, jezik je ispravan. Prema Ertlu dobar je autor onaj, čiji je jezik dovoljno čist da bi se na temelju njega moglo naučiti pravilnosti češkog jezika, a to se stajalište naziva *teorija dobrog autora*. Na temelju toga možemo zaključiti da je i Ertl bio sklon purizmu, iako ne u velikoj mjeri. S obzirom na to da se jezikom koristi čitav kolektiv, odnosno jezična zajednica, ispravni jezični elementi su oni koji se pojavljuju kod većine dobrih autora, a nikako samo kod pojedinaca. Usporedbom izraza koji se pojavljuju kod dobrih autora dolazimo do tzv. *idealnog dobrog autora*, koji nije stvaran, ali može djelovati kao primjer dobrog autora i jezika. Proučavanjem jezika dobrih autora i uviđanjem osobnih karakteristika svakog autora, čitatelj razvija svoj osjećaj za jezik i ispravnost jezičnog izraza. (Haller 1930, 16) Oslanjanje na teoriju dobrog autora kao sredstvo raspoznavanja ispravnih i neispravnih izraza Haller (1931, 36) naziva iznimno dugotrajnim i zahtjevnim procesom te smatra da bi se taj način trebalo koristiti samo u iznimnim situacijama. Prilikom definiranja ispravnog jezika, Ertl je definirao i pogrešku, koja bi u smislu jezika bila odmicanje od jezika ostalih autora.

Dok je s jedne strane osmislio i njegovao teoriju dobrog autora, s druge je strane osuđivao brojne izraze koje su koristili ti isti dobri autori, poput Čelakovskog, Němcove i Nerude. Također je odbijao pokušaje pojedinaca da utječu na jezik i u njemu prave promjene te se nije slagao s oživljavanjem i ponovnim uvođenjem nekih arhaizama u jezik, dok je neologizme smatrao potrebnima ukoliko ispunjavaju funkciju za koju u češkom nema izraza. Iako je bio Gebauerov učenik, nije se slagao s njegovom sklonošću arhaizmima: obradio je Gebauerovu gramatiku koja se temeljila na starijem češkom jeziku, nerazumljivom mlađim generacijama, te zamijenio Gebauerove primjere primjerima iz djela novijih autora poput Erbena, Němcove, Zeyera itd.. Posuđenice iz njemačkog jezika se smatralo jezičnim pogreškama te je Ertl pokušavao ograničiti utjecaj njemačkog jezika, ali na umjereniji način nego što se to činilo za vrijeme agresivnog purizma.

11.9.3. Jiří Haller

Nakon Ertlove smrti 1929. godine uredništvo časopisa *Naše řeč* preuzeo je Jiří Haller (1896. – 1971.), koji je svojim radom oživio purizam iz njegovih najagresivnijih razdoblja. Iako je Haller ustrajao na poprilično beskompromisnom purizmu, ako njegovo purističko djelovanje usporedimo s radom brusiča, vidljiv je veliki pomak i inovativnost u metodologiji, što možemo povezati s njegovim obrazovanjem te s pokušajima da se purizam učini sustavnijim i argumentiranijim te da ojačaju njegovi teoretski temelji. (Vuković 2010, 192)

Hallerov se purizam često osuđivalo, pogotovo njegove kritike autorskih tekstova tzv. *dobrih autora*, u kojima nalazi i ističe germanizme, a da u obzir nije uzeo nije funkciju tih riječi, odnosno razlog njihove upotrebe. Njegovi se puristički postupci temelje na pravilima iz *Brusa jazyka českého*, između ostalog radi se o odbijanju glagola s prefiksom *bez-* i složenica čiji prvi dio počinje na *velko-*. Također je upozoravao na germanizme i njihovu učestalost u češkom jeziku te je proširio popis germanizama koji su navedeni u različitim izdanjima *Brusa*. Haller i njegovi istomišljenici iz *Naše řeči* su odbijali suvremene glagolske rekcije s akuzativom i zahtijevali one s genitivom, nadalje, zahtijevali su da se upotrebljava samo izvorno značenje riječi, a ne novo i prošireno. Međutim, ukoliko su se neki strani izrazi, prvenstveno germanizmi, ustalili u češkom jeziku te za njih nema odgovarajući češki ekvivalent, Haller ih više nije smatrao nepoželjnima. Vuković (2010, 195) tvrdi da je za Hallera idealan jezik bio onaj u kojem je postignuta ravnoteža između tradicije i suvremenosti. Međutim, dok je Haller s jedne strane

uspijevao biti kritičan prema utjecaju tradicije na današnji jezik, s druge strane nije imao dovoljno razumijevanja prema potrebama suvremenih govornika češkog jezika.

Za određivanje dobrih i loših jezičnih elemenata postojalo je nekoliko kriterija, među koje su spadali Ertlov princip dobrog autora te podrijetlo i starost jezičnog elementa, kao i njegova prisutnost u jeziku koji se trenutačno koristi te činjenica da za njega ne postoji bolja zamjena. Upravo je iz tog razloga Haller puristima zamjerao pokušaje ponovnog oživljavanja i uvođenja nekih arhaizama koji ne odgovaraju duhu suvremenog češkog jezika. Važna je također bila i točnost riječi, što ukazuje na Hallerov strah pred apstraktnim riječima te potreba za postojanjem i korištenjem neke riječi.

11.9.3.1. Haller i Praški lingvistički krug

Rigorozna puristička praksa izazvala je kritike suvremenih autora, odnosno autora koji su upotrebljavali suvremeni pisani jezik pa su jezikoslovci poput Mathesiusa, Havráneka i Jakobsona, okupljeni u Praškom lingvističkom krugu, imali javne istupe protiv purizma. Praški lingvistički krug (poznat i pod nazivom Praška škola) osnovan je 1926. godine te je jedna od tri predratne strukturalističke lingvističke škole. Za rad Praškog lingvističkog kruga značajna je djelatnost Ferdinanda de Saussurea i strukturalizma. Godine 1932. je Praški lingvistički krug organizirao diskusiju u kojoj su lingvisti Mathesius, Havránek, Jakobson i Mukařovský raspravljali o nedostacima i manama purizma te osudili uplitanje u razvoj jezika i plansko stvaranje njegove norme. Kad govorimo o jezičnom purizmu i razvoju češkog jezika, polemika između Hallera i Jakobsona proizlazi iz različitih stajališta o stanju češkog jezika: dok je Haller smatrao da neologizmi i utjecaj njemačkog jezika predstavljaju opasnost za krhki češki jezik, Jakobson je, kao predstavnik funkcionalizma, smatrao da je češki jezik već dovoljno razvijen i otporan na strane utjecaje te da bi se lingvisti trebali usredotočiti na razvoj jezičnih stilova i omogućavanje polifunkcionalnosti jezika. (Vuković 2010, 199)

Iako bi se trebao omogućiti samostalan razvoj pisanog jezika, proces njegove stabilizacije ipak nije moguć bez pomoći lingvista. Prema Šlosaru (2009, 127), rad lingvista treba podupirati stabilizaciju jezika, ne smije nasilno vraćati arhaizme u jezik, mora paziti na ravnotežu između književnog i govornog jezika i ne smije smanjiti stilske mogućnosti jezika, tj. odstraniti dublete iz njega. Njihovo je mišljenje bilo da se iz jezika ne smije izbacivati strane riječi, ukoliko su se one

već ustalile u jeziku te da se „normiranje“ jezika ne smije pretjerano oslanjati na podrijetlo riječi i etimologiju, već da bi glavni kriterij trebala biti funkcionalnost jezika i njegova upotreba u posljednjih pedesetak godina. Članovi Praške škole su u upotrebu vratili mnoge elemente jezika koje su puristi odbijali, poput upotrebe modalnih glagola i brojnih složenica. Za brojne navodne germanizme se utvrdilo da su oni „europeizmi“, odnosno pojavljuju se u brojnim europskim jezicima.

11.10. Češki jezik i češki jezični purizam u razdobljima nakon Münchenskog sporazuma i nakon Drugog svjetskog rata

U prvoj je polovici 20. stoljeća došlo do silnog razvoja češkog jezika: Gebauerovom kodifikacijom jezika se polako ustalila jezična norma, a njemačko-češka dvojezičnost je oslabjela razvojem srednjeg školstva i osamostaljenjem Praškog sveučilišta. Nakon 1918. godine i osnivanja samostalne Čehoslovačke, češki se jezik počeo koristiti i za administrativne poslove, a razvijala se i terminologija na području vojske, željeznice i sporta. Osim toga, došlo je i do brzog razvoja književnog i govornog jezika.

Početak tridesetih godina 20. stoljeća, za vrijeme jačanja Hitlerove moći i njegovih osvajačkih težnji, u Njemačkoj se sve više inzistiralo na tome da tadašnja Čehoslovačka Njemačkoj preda dio svoga pograničnog teritorija, odnosno područje Sudeta. Čehoslovačka se trudila odbijati pokušaje njemačke ekspanzije, pri čemu je računala na potporu Francuske i Sovjetskog saveza, s kojima je imala potpisane dogovore o međusobnoj pomoći u slučaju napada nacista. Međutim, u vremenima najveće krize, Francuska se vlada odbila suprotstaviti Njemačkoj te je Čehoslovačka 30. rujna 1938. godine bila prisiljena potpisati tzv. Münchenski sporazum. Kao rezultat Münchenskog sporazuma došlo je do abdikacije predsjednika Edvarda Beneša te zahtjeva Mađarske i Poljske za pripojenjem dijelova čehoslovačkog teritorija. U Čehoslovačkoj je tada vladalo mišljenje da je Francuska izdala njihov sporazum te se razvila kampanja protiv posuđenica, ovaj put prvenstveno protiv galicizama. No ta je „kampanja“ ostala u granicama osobnog otpora protiv jezika, bez pokušaja da se umanjí utjecaj francuskog ili da se zabrani korištenje njegovih elemenata.

Češki jezik prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata nije doživio puno promjena, budući da je do tog vremena već bio kodificiran i imao određeni prestiž. S obzirom da se tradicija

izbjegavanja germanizama u ratnim vremenima donekle pojačala, malo je leksika iz njemačkog jezika preuzeto u češki (*gleichschalten* = *glajchšaltovat; usměrnit k jednotnému politickému cíli*). Tada je nastala nekolicina priručnika koji su bili puristički orijentirani, no oni nisu bili prihvaćeni u lingvističkim krugovima. Kao reakcija na ponovnu ugroženost češkog jezika od strane njemačkog nije se ponovno razbuktao purizam, već pjesnički jezik, zahvaljujući kojem je porastao prestiž češkog jezika (Šlosar 2009, 130). Poezija, koja je uglavnom nastajala ilegalno, bila je tematski usmjerena prema slavljenju domovine i povratku u nju. Osim domovine, pjesme su se bavile pitanje budućnosti i prolaznosti, te su odisale melankoličnom atmosferom. S obzirom da je prozno stvaralaštvo bilo jako izloženo cenzuri, ona se nije bavila pitanjima rata i domovine, već drugim temama iz područja povijesti, psihologije i sl.. Nakon kraja Drugog svjetskog rata i iseljavanja stranog stanovništva sa češkog područja, na tom su se teritoriju postupno oblikovali novi oblici češkog govornog jezika, a došlo je i do brzog razvitka različitih narječja. Kroz 20. stoljeće dolazi do sve jačeg prodiranja riječi iz dijalekata u književni jezik te prilagođavanja riječi stranog podrijetla pravilima češkog jezika.

12. Zaključak

Ovaj se diplomski rad bavi češkim jezičnim purizmom, temom kojoj, po mome mišljenju, u hrvatskim lingvističkim vodama nije pridavano dovoljno pozornosti. Ne postoji jedna općeprihvaćena definicija purizma, no na temelju nekolicine njih može se doći do zaključka da je jezični purizam pojava koja se tiče brige za očuvanje jezika, a nastala je kao želja da se jezik obrani od pretjeranog preuzimanja elemenata iz stranih jezika. Pojavljuje se samo u standardiziranim jezicima koji su u većini slučajeva i službeni jezici. Iako bi purizam trebao pomoći u očuvanju jezika, uz taj se pojam često vežu negativne konotacije, budući da je nerijetko prelazio „potrebne“ granice. Puriste se u češkom jezikoslovlju često nazivalo brusitelji, tj. *brusiči*. Njihova je uloga očistiti jezik, iz njega izbaciti sve loše kako bi, kao konačni rezultat, nastala izbrušena i očišćena, estetski lijepa i funkcionalna verzija jezika.

Jednu od rijetkih periodizacija češkog jezičnog purizma napravio je lingvist i profesor Miloš Weingart, nakon čije smrti ju je proširio Milan Jelínek, pa se tako purizam u češkom jeziku dijeli na devet, odnosno dvanaest razdoblja. Početak češkog jezičnog purizma se tradicionalno povezuje s razdobljem Jana Husa, koji je kao prvi počeo kritizirati pretjeranu upotrebu tuđica u češkom jeziku te se zalagao da svaki Čeh bolje upozna svoj jezik. Uslijedilo je razdoblje humanizma kad se posebno istaknuo biskup Zajednice češke braće Jan Blahoslav, poznat po svojoj gramatici *Grammatica česká*. Nakon Blahoslava slijedi razdoblje jezuita, u kojem je od iznimnog značaja djelo *Brus jazyka českého* koje je napisao Jiří Konstanc, na temelju čijeg naziva se kasnije razvio pojam *brusič* koji je služio kao sinonim za riječ purist. U *Brusu* Konstanc dijeli Husov stav da je upotreba posuđenica opravdana, ukoliko u češkom nema odgovarajućeg izraza za neki pojam. Nakon razdoblja jezuita Weingart navodi razdoblje baroka. U baroknom razdoblju nastaju brojne gramatike u kojima su Václav Jan Rosa, Jan Václav Pohl i Maximilián Václav Šímek stvarali češke ekvivalente za terminologiju iz stranih jezika. Sljedeće faze češkog jezičnog purizma su povezane s pojavom narodnog preporoda, koji je za jezik značio njegovu obranu i otpor neologizmima u vrijeme Dobrovskog te razvoj jezika i značajno proširenje leksika u vrijeme Jungmanna. Sa završetkom narodnog preporoda češki jezični purizam u posljednjim desetljećima 19. stoljeća ulazi u svoje najradikalnije razdoblje u kojem je došlo do potpunog odbijanja i stvarnih i prividnih neologizama. Nadalje, nastao je otpor i prema kalkovima koji su u svim ranijim razdobljima uglavnom bili dobro prihvaćeni. Kao protuteža agresivnom purizmu s

kraja 19. stoljeća, početkom 20. stoljeća započela je faza umjerenog purizma u kojoj se isticao rad Jana Gebauera. U svojim se gramatika i udžbenicima vidno oslanjao na ponovno uvođenje nekih arhaizama koji se više nisu koristili, dok je neologizme smatrao nepotrebima ukoliko za njih ne postoji opravdan razlog. Posljednje razdoblje prema Weingartovoj podjeli odnosi se na časopis *Náše řeč*, a Jelínek ga prema njegovim urednicima dijeli na razdoblja Ertla i Hallera. U vremenima nakon svjetskih ratova pa sve do danas, češki jezični purizam više nikad nije dosegnuo one razmjere kao krajem 19. stoljeća te se to razdoblje može smatrati njegovim vrhuncem. No teško je objektivno odgovoriti na pitanje koliko je jezični purizam u određenim razdobljima povijesti češkog jezika bio opravdan.

Literatura

1. Auty, Robert: *The Role of Purism in the Development of Slavonic Literary Languages*. *Slavic and East European Review*. 335-343. Cambridge University Press. 1973.
2. Babić, Stjepan: *Jezik. Školski leksikon*. Panorama. Zagreb, 1966.
3. Blahoslav, Jan: *Grammatika Česká*. Beč. 1957.
4. Bunk, Ana: *Kalkovi njemačkog podrijetla u češkom jeziku*. *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*. 2009, br. 1. Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci.
5. Engelhardt, G.: *Český a německý purismus z konce 19. Století*. *Naše řeč*. 2001, br. 5. Institut za češki jezik. Prag.
6. Haller, Jiří: *Národ se bránil*. *Naše řeč*. 1946, br. 6-7. Institut za češki jezik. Prag.
7. Haller, Jiří: *Problém jazykové správnosti (I)*. *Výroční zpráva českého státního reformního reálného gymnázia v Ústí nad Labem za školní rok 1929/30*. Ředitelství a sbor profesorský, 1-16. 1930.
8. Haller, Jiří: *Problém jazykové správnosti (II)*. *Výroční zpráva českého státního reformního reálného gymnázia v Ústí nad Labem za školní rok 1930/31*. Ředitelství a sbor profesorský, 5-25. 1931.
9. Jelínek, Milan: *Novodobý český jazykový purismus a jeho překonání*. U: *Přednášky a besedy z XXVII. běhu Letní školy slovanských studií*. 43-64. FFMU. Brno, 1994.
10. Kapović, Mate: *Jezik i konzervativizam*. U: Vuković, Tvrтко & Kolanović, Maša (ur.), *Komparativni postsocijalizam: slavenska iskustva*. 391-400. Zagrebačka slavistička škola, Zagreb, 2013.
11. Katičić, Radoslav: *Novi jezikoslovni ogledi*. Školska knjiga. Zagreb, 1992.
12. Kopečný, František: *K Dobrovského pravopisné reformě*. *Naše řeč*. 1979, br. 2. Institut za češki jezik. Prag.

13. Křístek, Václav: *Jungmannovy názory na jazyk a jeho poslání v životě společnosti*. Naše řeč. 1973, br. 4. Institut za češki jazyk. Prag.
14. Mićanović, Krešimir: *Hrvatski s naglaskom*. Disput. Zagreb, 2006.
15. Nečas, Daniel; Stich, Alexandr: M. V. Štejer. *Žáček... aneb Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psátí neb tisknouti*. Akropolis. Prag, 2001.
16. Porák, Jaroslav: *Rosova mluvnice a vývoj češtiny a české lingvistiky v 17. století*. U: Barnet, Vladimír: *Studia Slavica Pragensia: akademiku Bohuslavu Havránkovi k osmdesátinám*. 39-53. Karlovo sveučilište. Prag, 1973.
17. Půda, Aleš: *Zur Theorie der Lehnprägung im deutsch-tschechischen Sprachkontakt: eine historisch-vergleichende Untersuchung im inner-slavischen und europäischen Kontext*. Peter Lang. Frankfurt am Main, 2010.
18. Sedláček, Miloslav: *K vývoji českého pravopisu. Část 1*. Naše řeč. 1993. br. 2. Institut za češki jazyk. Prag.
19. Sedláček, Miloslav: *K vývoji českého pravopisu. Část 2*. Naše řeč. 1993. br. 3. Institut za češki jazyk. Prag.
20. Sesar, Dubravka: *Putovima slavenskih književnih jezika*. Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta. Zagreb, 1996.
21. Šlosar, Dušan; Večerka, Radoslav; Dvořák, Jan; Malčík, Petr: *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Host vydavatelství. Brno, 2009.
22. Thomas, George: *Linguistic purism*. Longman Inc. New York, 1991.
23. Urban, Otto: *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Nakladatelství Svoboda Praha. 1991.
24. Vuković, Petar: *Haller mezi purismem a strukturalismem*. U: Eva Rusinová (ed.). *Přednášky a besedy ze XLIII. běhu LŠSS*. 191-202. Filozofická fakulta Masarykovy Univerzity. Brno. 2010.

25. Weingart, Miloš: *O zásadách jazykového brusičství. Český jazyk v přítomnosti*. Čs. graf. Unie. Prag. 1934
26. Wintr, Josef: „*Lima linguae Bohemicae – To jest Brus jazyka českého*“ Jiřího Konstance z roku 1667. Listy filologické. Supplementum II. 1992. Prag.
27. Wintr, Josef: *České gramatické myšlení v XVII. století*. Wiener slavistisches Jahrbuch. 1997., 43. Beč.

Encyklopedije

28. Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Gl. urednik Slaven Ravlić
29. Hrvatski opći leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Gl. urednik August Kovačec. Zagreb, 1995

Internet izvori

- Chýlová, Helena: *Purismus 20. století z hlediska jazykové výchovy*. Disertační práce. Plzeň, 2012. (Přístup: 27. I. 2015.)
<[https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/handle/11025/5885/pdf\(1\).Dizertacni_prace_chylova.pdf?sequence=1](https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/handle/11025/5885/pdf(1).Dizertacni_prace_chylova.pdf?sequence=1)>

Sažetak

U prvom se dijelu ovog diplomskog rada nastoji objasniti pojam jezičnog purizma. Jezični se purizam odnosi na brigu za očuvanjem nekog jezika, odnosno nastojanje da se iz jezika uklone neželjeni i strani jezični elementi. Pojavljuje se isključivo u standardnim jezicima te može biti racionalno ili iracionalno motiviran. Pritom se iracionalni motivi najčešće povezuju sa ideologijom i iskazivanjem superiornosti nad drugim jezicima, dok se racionalni odnose na razumljivost jezika za sve njegove govornike, kao i na održavanje strukture i prestiža standardnog jezika. S obzirom na „cilj“ purifikacijskog procesa, razlikujemo nekoliko vrsta jezičnog purizma, koji se može pojavljivati na svim jezičnim razinama. Drugi se dio rada odnosi na jezični purizam u češkom jeziku, poznatiji pod nazivom *brusičství*, čiji se počeci povezuju s razdobljem Jana Husa. Jezični se purizam različitim intenzitetom razvijao do danas, a svoj najagresivniji oblik poprimio je krajem 19. stoljeća.

Ključne riječi: jezični purizam, standardni jezik, jezične razine, brusičství

Shrnutí

V prvnj časti se táto diplomová práce snaží vysvětlit pojem *jazykový purismus*. Význam jazykového purismu je péče o udržení jazyka a úsili, aby z jazyku byly odstráněny nežádoucí a cizí jazykové prvky. Vyskytuje se jedině v standardních jazycích a může být racionálně nebo iracionálně motivován. S ohledem na to, iracionální motivace znamená ideologii a ukazování vyšší kvality jednoho jazyku v porovnání s jinými jazyky. Na druhé straně, racionální motivace znamená srozumitelnost jazyka pro všechny jeho mluvčí a také udržení struktury a prestiže standardního jazyka. S ohledem na „cíl“ purifikačního procesu, rozlišujeme mezi několika druhy purismu, který se může vyskytovat na všech jazykových úrovních. Druhá část diplomové práce vysvětluje objev jazykového purismu v češtině, známého pod názvem *brusičství*. Jeho začátky nacházíme v období Jana Husa. Jazykový purismus se s rozlišnou intenzitou vyvíjel do dnes a svou nejagresivnější podobu měl na konci 19. století.

Klíčová slova: jazykový purismus, standardní jazyk, jazykové úrovně, brusičství

Summary

The first part of this thesis aims to explain the concept of linguistic purism. Linguistic purism applies to care for the preservation of a language, or attempt to remove the unwanted and foreign language elements. It appears only in standard languages and can be rationally or irrationally motivated. Irrational motives are most commonly associated with the ideology and expression of superiority over other languages, while rational are related to intelligibility of language for all its speakers, as well as to maintaining the structure and prestige of the standard language. With regard to the "objective" of the purification process, there are several types of linguistic purism, which can appear in all levels of language. The second part of the paper refers to the linguistic purism in the Czech language, known as *brusičství*. The beginning of *brusičství* is associated with the period of Jan Hus. *Brusičství* is still developing with different intensity, with its most aggressive period being in the late 19th century.

Keywords: linguistic purism, standard language, language levels, *brusičství*